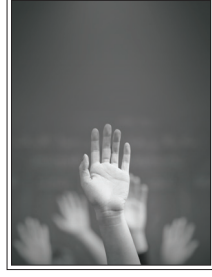

ANALİZ

HAZİRAN 2014 SAYI: 98

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
**TÜRKİYE'DE AKADEMİK
ÖZGÜRLÜK**

FATMA NEVRA SEGGİE • VEYSEL GÖKBEL

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
**TÜRKİYE'DE AKADEMİK
ÖZGÜRLÜK**

FATMA NEVRA SEGGİE • VEYSEL GÖKBEL

COPYRIGHT © 2014

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Tasarım : M. Fuat Er
Uygulama : Ümare Yazar
Baskı : Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüp İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington, D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	9
AKADEMİK ÖZGÜRLÜK	10
TÜRKİYE'DE AKADEMİK ÖZGÜRLÜK	17
AKADEMİK ÖZGÜRLÜĞÜN KISITLANMASI	22
AKADEMİK ÖZGÜRLÜĞÜN GENİŞLETİLMESİ	29
SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	31
KAYNAKLAR	33

YAZARLAR HAKKINDA

Fatma Nevra SEGGIE

Doktora eğitimini Amerika Birleşik Devletleri'nde Michigan Eyalet Üniversitesinin Eğitim Yönetimi Bölümünün Yükseköğretim, Yetişkin Eğitimi ve Yaşam Boyu Öğrenme programında tamamlamıştır. Yüksek lisansını İngiltere'de Warwick Üniversitesinde İngilizce Öğretmeni Yetiştirme bölümünün İngilizce Dil Çalışmaları ve Metodları programından almıştır. Lisans programını İstanbul Üniversitesinin İngilizce Öğretmenliği Bölümünde tamamlamıştır. Aralık 2007'den beri Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümünde öğretim üyesidir.

Veysel GÖKBEL

İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümünden lisans derecesini aldı. İstanbul Üniversitesinde başladığı yüksek lisans çalışmalarını sürdürmek için ABD'ye gitti. Master eğitimini Pittsburgh Üniversitesinde Eğitimde Sosyal ve Karşılaştırmalı Çalışmalar programında tamamlayan yazar halen aynı üniversitede ve aynı programda doktora çalışmalarına devam etmektedir. Aynı zamanda Pittsburgh Üniversitesi Global Studies Center'da Ortadoğu ve Kuzey Afrika uzmanlığı üzerine yoğunlaşan yazar, Institute for International Studies in Education (IISE)'da proje asistanı olarak görev yapmaktadır.

ÖZET

Bu çalışma akademik özgürlüğün tanımını yapıp gerekliliğinin sebeplerini açıkladıktan sonra, dünyada ve Türkiye'deki tarihsel gelişimini kronolojik olarak vermiş ve Türkiye yükseköğretim alanında akademik özgürlüğün nasıl kısıtlandığının ve genişletildiğinin analizini ortaya koymuştur.

Akademik özgürlük yeni bir kavram olarak son yüzyılda karşımıza çıkmış olsa da çok daha eski zamanlara uzanan tarihi ile günümüze kadar evrilerek gelmiştir. Gerek dünya gerekse Türkiye örneğinde olduğu gibi akademik özgürlük; ifade özgürlüğü ve üniversite özerkliği ile iç içe geçmiş bir kavram olmasının ötesinde, o kendine has yönüyle geliştirilmesi, desteklenmesi ve daima sahip çıkılması gereken bir özgürlük alanıdır. Zira toplumların gelişim ve dönüşümlerinde fikirlerin doğduğu, geliştiği ve tartışıldığı başlıca yerlerin üniversiteler ve üniversitelerin taşıyıcılarının da tüm zıt fikirleri ilan eden, tartışan ve büyümesine imkân veren öğretim üyeleri olduğu bir gerçektir.

Her ne kadar dünyada genel geçer bir tanımı bulunmasa da, iç ve dış alanyazında, akademik özgürlük, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin araştırma, yayımlama, öğrenme ve öğretme alanlarında, baskı ve kısıtlamalara maruz kalmadan, en yetkin düzeyde faaliyet gösterebilmeleri için sahip olmaları gereken bir hak olduğu çerçevesinde tartışılmaktadır. Bu bağlamda, üniversiteler akademik özgürlüğün var olduğu ortamlar olmalı, öğretim üyelerine ve öğrencilerine akademi dünyasında var olması beklenen özgürlükleri sunmalıdır. Fakat üniversiteler sadece araştırma, eğitim ve öğretim yapmakla kalmazlar. Kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler, sosyal sorumluluk projeleri ve topluma hizmet çalışmaları da üniversitelerin yerine getirmekle yükümlü olduğu alanlar içinde olup, akademik özgürlüğün tanımı ve kapsamı tartışılırken, bu alanları da içermesi son derece önemlidir.

Akademik özgürlüğün tarihi gelişim süreci irdelendiğinde henüz uluslararası bir tanıma kavuşmadığı, her ülkenin kendi iç dinamiklerinden ve kırılğan dönemlerin etkisinden ötürü istenilen düzeyde olmadığı açıktır. Türkiye'de akade-

mik özgürlük kültürü henüz Avrupa ve Amerika'da ulaştığı düzeye ulaşamamıştır. Yakın tarihimize bakıldığında demokrasisi sürekli darbe alarak ayakta durmaya çalışan ve haliyle bu kırılmalardan doğrudan etkilenen üniversitelerimizin geçmişleri birçok ihlal ve kısıtlamalarla doludur. Bu bağlamda, akademik özgürlük de, Türkiye yükseköğretim alanında, kısıtlamalarla dolu tarihsel bir süreç izlemiştir.

Her ne kadar son yıllarda siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerden pozitif yönde etkilense de, akademik özgürlük henüz yasal bir zeminde kendisini güvenceye alacak bir korumaya sahip olamamıştır. Bu durum akademik özgürlüğün her an ihlal ve kısıtlamalarla karşılaşacağını göstermekte ve haliyle öğretim üyelerinin gerek pratik anlamda gerekse teorik olarak kısıtlamalara maruz kalmasına açık kapı bırakmaktadır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanı Gökhan Çetinsaya tarafından 2013 yılında ilan edilen "Akademik Özgürlük Bildirisi"nin özgürlük konusunda öğretim üyelerine güç ve cesaret vermesi elbette muhtemeldir. Ancak yasal bir zemine oturtulmakla taçlandırılmayan her özgürlük ilanı veya beyanname beklenen etkiyi yeterince yapamayacak ve bireylerin keyfilğine bırakılma riskiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu çerçevede, YÖK tarafından yapılan 29 Ocak 2014 tarihli yönetmelik değişikliği de, bilimsel araştırmalar hariç öğretim üyelerinin resmi konularda izinsiz açıklama yapamayacağına dair madde de tartışma meydana getirmiştir.

Akademik özgürlüğün sınırının belirlenmesi tartışmaları geniş bir akademik heyet tarafından değerlendirilmeli, yasal zemine oturtulmalı, araştırma, öğrenme, öğretme özgürlüklerinin önünü açıcı çalışmalar ivedilikle yasal zeminde yapılmalıdır. Aksi halde akademik özgürlük tehdit altında olmaya devam edecek, bu durumda bilgi toplumu olma yönünde dünyanın en önemli ekonomileri arasında girme hedefini taşıyan bu amaçla kendisine 2023 hedeflerini benimseyen Türkiye için önemli bir sorun olarak kalmaya devam edecektir. Yasal sorunların yanında ayrıca akademik özgürlüğün bir kültür ve davranış olarak üniversitelerde, devlet kurumlarında ve toplumda içselleştirilmesi gerekmektedir. Tüm eksikliklerine rağmen Amerika ve Avrupa'nın geçmişlerinde yaşadıkları ciddi ifade özgürlüğü ve akademik özgürlük ihlallerini nasıl aştıkları ve bu kültürü nasıl yerleştirmeye çalıştıkları incelenerek dünya ülkelerinden dersler çıkarılmalı ve Türkiye'de akademik özgürlük hem kurumsal olarak tesis edilmesi hem de akademi dünyasında bir kültür haline gelmesi amaçlanmalıdır.

Daha etkin ve verimli bilimsel çalışmalar yapmak, Türkiye üniversitelerini dünyada daha iyi bir yere taşımak ve dolayısıyla Türkiye'nin 2023 hedeflerini gerçekleştirmek için, akademik özgürlüğün var olduğu ve sürdürülebildiği kampüs ortamları yeşertmek en öncelikli politika hedefi olmalıdır. Unutulmamalıdır ki, ancak akademik özgürlüğün hissedildiği üniversiteler yükseköğretimin misyon ve vizyonunu yerine getirebilir, hem kendini hem toplumu geliştirip besleyebilir, aksi halde köhneleşmiş içi boş kurumlara dönüşüp hem kendine hem de hizmet ettiği topluma hiçbir katkısı olmaz.

GİRİŞ

Akademik özgürlük konusu, Türkiye'de üniversite ve bireysel özgürlükler bağlamında daima gündemde kalmış olsa da akademik platformda yeterince tartışılmamıştır. Modern Türkiye üniversiteleri, akademik özgürlük bağlamında, yaşanan iyi tecrübelerden ziyade maruz kalınan baskı ve kısıtlamalar ile gündeme gelmiş ve tartışma çoğu zaman akademik özgürlüğün kendisinden ve genişletilmesinden ziyade, siyasi ve politik çekişmelerin bir parçası olarak gündemde kalmıştır. 1933 yılında İstanbul Darülfünunu kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesinin kurulması ile başlayan reform hareketleri, kimi zaman akademik özgürlüğü genişletici çoğu zaman ise kısıtlayıcı olmuştur. Tek parti dönemlerinde yapılan üniversite reformları akademik özgürlük alanını geliştirmede eksik kalırken, darbe dönemi yasa ve değişiklikleri bu özgürlükleri daha da kısıtlar hale gelmiştir (Gür ve Çelik, 2011). Üniversitelere özellikle üniversite dışından gelen baskı ve siyasi yönlendirmeler nedeniyle, akademik özgürlük genelde kurumsal özerklik yani üniversitelerin kendi yasalarıyla kendilerini idare etme hakkı olarak tanımlanmıştır (Okyanus, 1970, s.2253).

1946, 1961, 1973 yıllarında yapılan üniversite reformları genellikle siyasi ve ekonomik

çalkantıların olduğu dönemlerde yapılmıştır. Benzer şekilde, 1980 askeri darbesi sonrasında, 1981 yılında 2547 sayılı kanun ile Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kurulmuştur. Bu tarihten itibaren akademik özgürlük tartışmaları YÖK'ün aşırı merkezîyetçiliği üzerine yoğunlaşmıştır. Üniversite reformlarının yapıldığı dönemler akademik özgürlüğün bireysel hak ve özgürlükler bağlamında, üniversite özerkliği bağlamında, hükümet ve üniversiteler arasındaki koordinasyon ve yetki sorunu bağlamında ve son olarak keyfi ve ideolojik uygulamalar/yaklaşımlar bağlamında tartışılmıştır (ayrıntılı tartışma için bkz. Gür ve Çelik, 2011). Ancak hiç şüphe yok ki akademik özgürlüğün bir şartı olan üniversite özerkliği daima diğer bir şart olan bireysel hak ve özgürlüklerin önüne geçmiştir. Ayrıca, öğretim hakkının engellendiği dönemler, aynı zamanda öğrenme hakkının da kısıtlandığı dönemler olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'de akademik özgürlüğün kısıtlanması veya ihlalleri hep tartışılmış, ancak bu tartışmaların akademik özgürlük bağlamında uluslararası akademik ilkeler ve standartlar çerçevesinde yeterince yürütüldüğünü söylemek zordur.

Türkiye'nin son yıllardaki ekonomik, politik ve toplumsal kazanımları akademik özgürlük ihlalleri konusunu bir nebze olsun gündemden düşürmüştür. Ancak akademik özgürlük ihlalleri ve bu ihlallere zemin teşkil eden yapılar, sistemler ve yasalar halen varlıklarını devam ettirmektedir. Her ne kadar başörtüsü yasağı ve katsayı uygulaması gibi yakın tarihimizde öğrenme özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlayan hak ihlalleri sona ermiş olsa da, yükseköğretimin amaçlarında hür ve bilimsel düşünceye beşinci sırada yer veren 1981 tarihli Yükseköğretim Kanunu'nun hâlâ yürürlükte olması, akademik özgürlüğün önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Akademik özgürlüğün bir algı ve zihniyet meselesi olduğu da düşünüldüğünde meselenin yalnızca yasal sorunlardan kaynaklanmadığı, bireysel ve kurumsal anlamda özgürlüklerin içselleştirilmesi ile yakından ilgili olduğu ve zihniyetlerin değiş-

mesi için de bazı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin yükseköğretim bağlamında dünya standartlarını gerçekleştirmesinin en önemli yollarından birisi, üniversitelerde akademik özgürlüğün gelişimini sağlamaktan geçmektedir. Bunun için, üniversitelerde öğrenme ve öğretme hürriyeti konusunda daha özgürlükçü yasal değişikliklerin yapılması önem taşımaktadır. Ayrıca akademik özgürlüğün bireysel bir hak olduğu ve bilimin ilerlemesi için olmazsa olmaz bir şart olduğunun içselleştirilerek davranışa dönüşmesi için yoğun çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bugün Türkiye'de halen yasal ve pratik anlamda akademisyenlerin özgürlüklerinin kısıtlandığı birçok alan mevcuttur. Bundan dolayı, Türkiye'de akademik özgürlüğün tarihsel olarak geldiği noktayı değerlendiren, yasal ve pratik eksiklikleri ve sorunları ortaya koyan araştırmalara büyük ihtiyaç vardır. Dahası, bu tür araştırmaların uluslararası karşılaştırmalar içermesi ve akademik özgürlüğün dünyada en iyi uygulandığı örneklerin incelenmesi, Türkiye üniversitelerinin zayıf olduğu alanları göstermesi açısından öğretici olacaktır.

Bu analiz, gelişen ve değişen Türkiye'de akademik özgürlüğün gelişimini ve yaşanan sorunların bir değerlendirmesini içermekte ve akademik özgürlüğün yeniden tartışılmasına zemin hazırlamayı amaçlamaktadır. Analiz, akademik özgürlüğün tanımı ile başlamakta, dünyada ve Türkiye'de akademik özgürlüğün gelişim sürecini inceleyerek devam etmektedir. Ayrıca, Türkiye bağlamında ifade, araştırma, öğrenme ve öğretme özgürlüğü çerçevesinde akademik özgürlüğün kısıtlanmasını ve akademik özgürlüğü genişletmeye yönelik çalışmaları tartışmaktadır. Son olarak, özgürlüklerin gelişmesi amacıyla politika önerileri sunmaktadır.

AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

Bu bölümde, akademik özgürlük öncelikli olarak kavramsal bir çerçevede ele alınacaktır. Akademik özgürlüğün sınırlarının ne olduğu, neleri

içerdiği tartışılacaktır. Sonrasında, akademik özgürlüğün önemi ve nedeni gerekli olduğu incelenecektir. Daha sonra, akademik özgürlüğün ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi ele alınacaktır. Son olarak akademik özgürlüğün günümüzdeki durumu kısaca tartışılacaktır.

Akademik Özgürlüğün Tanımı

İngilizce'de "*academic freedom*" olarak kullanılan kavram Türkçe'de "akademik özgürlük" olarak yaygınlık kazanmıştır. Bu ifade her iki dilde her ne kadar kavram (*concept*) olarak genel bir kullanıma sahip olsa da özellikle Türkiye'de gerek yazarlar arasında gerekse yazarların kendi içinde çelişkili kullanımları bulunmaktadır. Birçok yazar "akademik özgürlük" kavramına eş anlamlı olarak "akademik özgürlükler", "akademik özerklik" ve "bilimsel özerklik" gibi ifadeleri aralarındaki ince farklara dikkat etmeksizin kullanmaktadır. Bu durum, yazarların "akademik özgürlük" haricindeki diğer kullanımları farkında olarak ya da olmaksızın ve gerekçesini belirtmeden birbirlerinin yerine kullanma eğiliminde olduklarını veya böyle bir ayrıma ihtiyaç duymadıklarını göstermektedir. Sonuç olarak bu farklılıklar dilin genel kullanım yapısından kaynaklanıyor dahi olsa, aslında akademik özgürlüğün tanımının, sınırlarının ve kavramsallığının yeterince tartışılmadığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, "akademik özgürlük" kavramı yerine kullanılan "akademik özgürlükler", "akademik özerklik", "bilimsel özerklik" gibi ifadelerin ortaya çıkardığı farklar, incelik ve detaylar, kısıtlı sayıdaki çalışma dışında (ör. Erdem, 2013; Örnek-Büken, 2006) yeterince irdelenmemiş ve tartışılmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmanın yazarları, akademik özgürlüğü bir kavram olarak metin içinde kullanmayı tercih etmekte ayrıca yukarıda kullanılan tüm alternatif kullanımların "akademik özgürlük" kavramı tarafından kapsandığını düşünmektedir. Bu amaçla, metin boyunca kavramsal tutarlılığı sağlama adına "akademik özgürlük" kullanımı tercih edilmektedir.

Akademik özgürlük, bugün tüm dünyada

bilimselliğin olmazsa olmaz bir şartı olarak görülmesine karşın tanımı, algılanışı ve uygulanışı itibariyle farklılıklara sahip olan bir kavramdır. Ancak en basit ve en genel kabul gören haliyle, akademik özgürlük, akademik topluluğun oluşturduğu bilim insanları, öğretim elemanları ve öğrencilerin, özgürce ve hiç bir baskı görmeden, akademik ve bilimsel çalışmalarını seçme, uygulama ve duyurma özgürlüğü şeklinde tanımlanmaktadır (UNESCO-IAU, 1998). Bu anlamda, akademik özgürlük, ifade özgürlüğünü, öğrenme özgürlüğünü, öğretme özgürlüğünü ve araştırma yapma özgürlüğünü ihtiva etmektedir. Ayrıca, üniversite özerkliği ve bununla birlikte bireysel hak ve özgürlükler, iş güvencesi ve ekonomik özgürlük ile karar alma süreçlerine eşit olarak katılma hakkı da akademik özgürlüğün en önemli bileşenleridir. Üniversite özerkliği, akademik özgürlüğün kurumsal formudur ve 1997 UNESCO tavsiye raporunda akademik özgürlüğün var olabilmesi için birinci şart olarak belirtilmiştir (UNESCO, 2008). Akademik özgürlük yalnızca öğretim üyelerinin özgürlüklerini değil akademik çevrenin tüm bireylerinin özgürlüklerini ifade etmektedir. Bu açıdan öğrenciler, akademik özgürlüğe sahip olması gereken akademik çevrenin bir topluluğu sayılmaktadır. Özetle, akademik özgürlük üniversite özerkliği, daimi kadro güvencesi, düşünce, vicdan, din, ifade, toplanma, örgütlenme ve seyahat özgürlükleri gibi bireysel hak ve özgürlüklerin tümünün sonucu olarak akademik çevrenin tüm bireylerinin rahatça ve baskı görmeden akademik eylemlerini yerine getirme özgürlüğü anlamına gelmektedir. Ancak akademik özgürlük kavramı birçok ülkede farklı şekillerde uygulanmış ve gelmiştir. Bu nedenle çok eski zamanlardan bu yana kullanılmasına rağmen farklı yorum ve uygulamalar nedeniyle ortak bir kavram üzerinde fikir birliği oluşturulamamıştır. Bu durum, akademik özgürlüğün gerçek manada uygulanmasına engel olmuştur. Ancak birçok akademisyen, kurumsal olarak üniversitenin, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin gerçek bir

akademik özgürlük yaşayabilmeleri için, dünyada herkes tarafından kabul gören bir akademik özgürlük tanımının üzerinde uzlaşılması gerektiğini vurgulamışlardır (Albatch, 2001; Byrne, 1989; Gedikoğlu, 2013; Karran, 2009; Olson, 2009; Tierney, 1993).

Fakat akademik özgürlüğün net bir tanımı üzerinde uzlaşmak sanıldığı kadar kolay değildir ve bunun zorlukları ve önündeki engeller bazı yazarlar tarafından tartışılmıştır. Tierney (1993) buna gerekçe olarak, tanımlama adımlarının “akademik özgürlüğün olmadığını” kabulü üzerinden yapılmasını göstermektedir. Akademik özgürlük tanımlanmak istendiğinde, yazarlar genellikle geçmişteki olumsuz örnekleri ön plana çıkartarak bir açıklama yapmaya yönelmektedirler. Yani akademik özgürlüğün yokluğu üzerinden akademik özgürlük tanımlanmaya çalışılmakta ve nesnel olarak konunun ele alınmasına engel teşkil etmektedir. Tierney’e göre, aslında akademik özgürlüğün uluslararası net ve somut bir tanımının yapılması ihtiyacı da buradan ortaya çıkmaktadır. Akademik özgürlük yoğun tehdit altında olduğu zamanlarda yapılan tanımlamalar taraflı bir yaklaşım içereceğinden dolayı aşırı liberal veya aşırı tutucu yorumların tartışmayı nesnellikten uzaklaştıracağı düşünülmektedir. Aynı şekilde Karran (2009)’da, akademik özgürlüğün hastalıklı şekilde ele alındığı bir toplumda ortak bir tanım üzerinde hem fikir olmanın zor olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan, Tierney, akademik özgürlük kavramı üzerinde herhangi bir konsensüs olmamasını kapitalist dünya sisteminin bir neticesi olarak görmüş ve olumlu karşılamıştır. Bu açıdan, tüm tanımlar sosyal varlık olan insan tarafından üretilir. Her birey kendi sosyal, psikolojik ve politik yaşam biçiminin bir sonucu olarak akademik özgürlüğe bir tanım getirebilir. Yani üretilen tanımlamaları, kendi sosyal, psikolojik, tarihsel ve politik boyutlarıyla ele almak gerekmektedir. Bu durumda da her tanımın kendi içinde makul gerekçeleri olduğu görülebilecektir. Ayrıca, Byrne (1989), akademik özgürlük kavra-

mının akademisyenler ve üniversite dışı aktörler (mahkemeler, hükümetler) tarafından farklı algılandığını, dolayısıyla sorunların çıkış noktasının buradan kaynaklandığını ifade etmiştir.

Genel kabul görecektir ayrıntılı bir tanımın önündeki bütün zorluklar, engeller ve bunların nedenleri düşünüldüğünde, akademik özgürlüğün ne demek olduğunun, tanımının ve sınırlarının önemi daha da ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, akademik özgürlüğün sınırları oldukça karmaşık ve tartışmalıdır. Türkiye gibi öğretim üyelerinin aynı zamanda memur sayıldığı ülkelerde devlet memurluğunun gerektirdiği sadakat ve bağlılık ile bilim adamı olmanın gerektirdiği akademik özgürlük arasındaki ilişki ve sınır bir örnek olarak verilebilir. Buna göre, bir devlet memuru olarak akademisyenin devletin resmi ideolojisi ile bağlı olup olmadığı, belli siyasal ve toplumsal olaylara yaklaşırken varolan resmi ideoloji ya da hâkim paradigmanın akademisyeni ne kadar bağladığı akademik özgürlüğün sınırlarıyla ilgili cevap aranması gereken sorulardır. Aynı şekilde toplumsal ahlak ile akademisyen arasında da yine akademik özgürlük açısından tartışmalı alanlar ve sınırlar mevcuttur. Akademisyenin yaptıkları çalışmalarda ya da verdikleri derslerde, yaşadıkları toplumun ahlaki değerlerini dikkate alıp almaması, toplumun genel ahlakına aykırı olacak şekilde tez konusu, ders konusu veya konferans konusu seçip seçemeyeceği yahut seçse dahi bunun sınırlarının ne olduğu tartışmaların toplumsal sınırlarını oluşturmaktadır. Sonuç olarak, bilimsel özgürlük söz konusu olduğunda siyasal olan ile akademik olan ve toplumsal ahlak ile akademik özgürlük, toplum, siyaset ve üniversitenin içiçe geçtiği toplumlarda akademik özgürlüğün muhtemel sınırlarını ve çatışma alanlarını oluşturmaktadır (Dinler, 2013).

Özetle, akademik özgürlüğün tanımına belki de önce akademik özgürlüğün sınırlarının genel geçer bir çerçevesinin çizilmesi ile başlanmalıdır. Bu çerçevenin belirlenmesi her ne kadar zorlu bir süreç olsa da belki daha sonra akademi

dünyasını somut ve net bir tanıma götürmede kılavuzluk edebilecektir. Bununla birlikte, aşağıda değinileceği üzere, tanımlar üzerindeki bütün tartışmalara rağmen, akademik özgürlüğün önemi ve gerekliliği konusunda neredeyse tam bir uzlaşma vardır.

Akademik Özgürlüğün Gerekliliği

Yukarıda ayrıntılı olarak sunulduğu üzere, akademik özgürlüğün dünyada genel geçer bir tanımı üzerinde tam bir uzlaşmaya varılamamış olsa bile, akademik özgürlüğün gerekliliği tartışılmazdır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, akademik özgürlüğün olmadığı bir ortamda, bilimsel faaliyetlerin yeterince yerine getirilemeyeceğidir. Dahası, akademik özgürlük demokrasinin bir gereğidir ve demokrasinin gelişmişliği ile doğrudan ilgilidir. Summak (1998)'a göre, akademik özgürlük, ancak demokrasinin içselleştirildiği ortamlarda tam yaşanabilir ve uygulanabilir. Bu bağlamda, akademik özgürlük demokrasinin gelişmişliğinden etkilendiği gibi aynı zamanda demokrasinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Şüphesiz ki ancak demokratik ortamlarda akademinin paydaşları fikirlerini özgürce ifade edebilir, akademik ve bilimsel çalışmalarında hiçbir baskı ve engel görmeden en tartışmalı konularda bile araştırmalar yürütebilir. Zayıf demokrasilerde, akademi dünyasının fikir ve çalışmaları mevcut sistem ve rejime tehdit olarak algılanırken, güçlü demokrasilerde fikir ve eleştirilerin tartışılan konuya yeni perspektifler kazandıran, doğruya ulaşmada katkı sağlayıcı bir faktör olduğu düşünülmektedir ki bu da ilerlemenin önünü açan en önemli unsurlardan biridir. Akademik özgürlük, sivil ve siyasi bireysel bir hak olan özgürlüğün kullanımının üniversiteye yansımaları olduğu için varlığı son derece önemli ve gereklidir. İnsan haklarına ve özgürlüğün bireysel hak olarak kullanılmasına verilen değer arttıkça, akademik özgürlüğün düzeyi de artmaktadır (UNESCO-IAU, 1998).

Akademik özgürlüğün gerekli olmasının bir sebebi de üniversitenin rolünü yerine getirebil-

mesine ve uluslararası arenada rekabet gücünü geliştirmesine yönelik katkı sağlamasıdır. Üniversitenin sorumlulukları arasında bilim üretmek ve yaymak gelir ki bu aynı zamanda üniversitenin diğer üniversitelerle rekabetinde başarı için son derece önemli bir kıstastır. Bu sebepten, bilim insanlarının, üniversitelerde bilimsel çalışmalar yaparken ve bunu paylaşıp yayınlarken kaygı duymaması gerekir. Akademik özgürlük, işte böyle kaygı duyulmayan bir bilimsel iklimin varlığını ve korunmasını sağlamaktadır (UNESCO, 1992).

Özetle, akademik özgürlük hem bilimin ve dolayısıyla uygarlığın ilerlemesi için gereklidir hem de bilimi üreten, paylaşan ve yayan insanların bağımsız ve baskı altında olmadan araştırma yapmalarına, öğrenmelerine ve öğretmelerine imkân vermesi bakımından kaçınılmazdır. Akademik özgürlük sayesinde, akademik çevrenin üyeleri, hiç bir otoritenin baskısını hissetmeden, hiç bir sansüre maruz kalmadan, iktidarın hiç bir türüne boyun eğmeden, araştırma, tartışma, öğrenme ve öğretme kanallarını serbestçe kullanır (Öztürk, 2011). Bu vesileyle, mutlak doğrular yerine, bilimin ürettiği şüphe duyulabilir, sorgulanabilir ve eleştirilebilir bilgiler elde edilebilir ki bu da gelişimin önünü açan en büyük kapıdır (Dinler, 2013). Akademik özgürlüğün tarihsel gelişim süreci incelendiğinde görülecektir ki, dünyada bilimin gelişimi akademik özgürlüğün gelişimine paralel olarak ilerlemiştir.

Akademik Özgürlüğün Dünyadaki Gelişimi

Ortaçağ İslam dünyası üzerine yaptığı derinlemesine araştırmalarla bilinen Makdisi (1999)'ye göre akademik özgürlük ilk olarak otonom/özerk bir akademik sistemin uygulandığı Ortaçağ İslam Medreselerinde/Enstitülerinde ortaya çıkmıştır. Aslında eski dönemlerden itibaren akademik özgürlük gerek üniversite veya üniversite benzeri kurumların içindeki bireyler tarafından gerekse toplumun diğer üyeleri tarafından "doğrunun araştırılmasında" önemli bir şart olarak öngö-

rülmüştür. Bu nedenle tarihin her döneminde üniversiteler, profesörler, filozoflar ve düşünürler kendilerine daha fazla özgürlük hakkı tanınması konusunda taleplerde bulunmuş ancak özellikle Avrupa'da dönemin yönetici ve dini otoritelerinin kontrol ve nüfuzu nedeniyle bu hakka yeterince sahip olamamışlardır. Ortaçağ Avrupa üniversitelerinde özellikle kilise, üniversitelerde öğretilen, öğrenilecek ve araştırılacak konularda yönlendirici olmuştur (Albatch, 2001). Bu sebeple üniversiteler genellikle "mutlak doğru" kabul edilen ve kilise tarafından aktarılan bilgilerin genç nesillere taşıyıcılığının yapıldığı kurumlar olarak toplumda yer almışlardır. Ancak yine de üniversiteler, her zaman toplumun diğer organlarına göre özgürlüklerin daha fazla yaşandığı yerler olarak günümüze kadar gelmiştir. Akademik özgürlük, oldukça uzun tarihi bir geçmişe sahip olmasına rağmen, 19. yüzyılda modern üniversitelerin kurulmasıyla bugünkü güncel anlamına kavuşmuştur (Hofstadter, 1955).

Akademik özgürlük akademik çevrenin tüm bireylerinin rahatça ve baskı görmeden akademik eylemlerini yerine getirme özgürlüğü anlamına gelmektedir.

Akademik özgürlüğün ilk modern tanımı Berlin Üniversitesini kuran von Humboldt tarafından 19. yüzyıl Almanya'sında yapılmıştır. Bu tanıma göre öğretim özgürlüğü (*Lehrfreiheit*) ve öğrenme özgürlüğü (*Lernfreiheit*) akademik özgürlüğün en önemli iki bileşenidir (Metzger, 1987; Poch, 1993). Bu iki kavram Almanya'da, profesörlerin sınıf içinde ve laboratuvarında sınırsız öğretim özgürlüğüne, öğrencilerin ise öğretim üyelerinden herhangi bir baskı görmeksizin istediklerini öğrenme hakkına sahip oldukları şeklinde yorumlanmış ve uygulanmıştır (Albatch,

2001). Böylece, uygulamaya geçmede bazı sorunlar yaşanmasına rağmen, Almanya, akademik özgürlüğü öğrenme ve öğretme özgürlüğü şeklinde modern anlamda en geniş tanımlayan ve üniversitelerinde uygulayan ilk Avrupa ve dünya ülkesi olmuştur. Ayrıca Alman üniversiteleri akademik özgürlüğün önemli bir şartı olan üniversite özerkliğini kendi yönetici ve öğretim üyelerini seçerek uygulamalarıyla da önemli bir fark oluşturmuşlardır (Albatch, 2001). Almanya'da öğrenme ve öğretme özgürlüğü şeklinde ilk tanımı yapılan akademik özgürlük, Amerika'daki çalışmaları da etkilemiş, bunda Avrupa üniversitelerinden mezun olup Amerika'ya yerleşen akademisyenlerin önemli katkıları olmuştur (Poch, 1993).

Akademik özgürlüğün gerekli olmasının bir sebebi de üniversitenin rolünü yerine getirebilmesine ve uluslararası arenada rekabet gücünü geliştirmesine yönelik katkı sağlamasıdır.

Amerika'da akademik özgürlük üzerine ilk ve önemli çalışmalar, genelde Amerikan Üniversite Profesörleri Birliği (AAUP) tarafından yapılmıştır. AAUP'nin ilk başkanı olan ünlü filozof ve eğitimci John Dewey'nin oluşturduğu akademisyenler heyeti *Akademik Özgürlük İlkeleri ve Daimi Kadro Bildirgesi* adlı çalışmayı hazırlayarak 1915 yılında ilan etmişlerdir. Bu bildirme, akademik özgürlüğün üç temel prensibi olduğunu vurgulamıştır. Bunlar, araştırma özgürlüğü, öğretim özgürlüğü ve son olarak üniversite içi ve dışında söz ve eylem özgürlüğü şeklindedir. Bildirmede, akademik özgürlüğün gerçekleşebilmesi için en temelde öncelikle araştırma ve öğretme özgürlüğünün garanti altına alınması ve atama kısıtlarının net olarak belirlenerek daimi kadro güvencesinin sağlanması ve işten çıkarma ile

ilgili ilkelerin ayrıntılı belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir (AAUP, 1915). Ayrıca, bu bildirmede dikkat çeken bir diğer husus, toplumun gelişmesine katkı sunmaları yönüyle akademisyenlere yalnızca sınıf içi ve laboratuvarında değil üniversite dışında bile her türlü konuda yazma ve konuşma özgürlüğü verilmesidir (Albatch, 2001).

Amerika'da AAUP tarafından yayınlanan bu ilk akademik özgürlük bildirgesi, o dönemde özellikle Amerika içinde yaşanan özgürlük ihlallerine yönelik tartışmalarda referans metin olarak kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda bu bildirme, ilerde değineceğimiz, *1940 Beyannamesi* ismi ile daha genişletilmiş ve akademik özgürlük konusunda dünyadaki en meşhur metinlerden biri haline dönüşmüştür. 1915 Bildirgesi, öğretim özgürlüğüne yönelik birçok açıklamayı içerirken, öğrenme özgürlüğüne dönük herhangi bir vurguda bulunmaması yönüyle Almanya'da yapılan ilk tanımdan ayrılmıştır. Böylece, öğrenme özgürlüğünde daha kısıtlayıcı ancak öğretim özgürlüğünde daha ilerici bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir.

Dünyada akademik özgürlük kavramının ve kültürünün gelişmesinde şüphesiz Latin Amerika'nın da önemli katkıları olmuştur. Otonom ve özerklik (*autonomy*) kavramları Latin Amerika'daki 1918 üniversite reform hareketleri sonucu akademik özgürlük literatürüne girmiştir. Latin Amerika'daki bu reformlara göre, "üniversite öğretim elemanlarının izni olmaksızın üniversite dışından ne sivil ne de askeri hiçbir kurum veya kişi üniversiteye giremeyecektir" (Albatch, 2001, s. 207) ilkesi benimsenmiştir. Latin Amerika'nın üniversite özerkliğine yaptığı bu vurgu ile aslında politik baskılardan bunalan üniversitelerin siyasi tartışmalardan uzak tutulması ve bilgi üretmeye yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla üniversite öğretim üyelerinin politik görüş ve duruş sahibi olabilecekleri ancak üniversitelerin tarafsız olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Üniversitelerin herhangi bir politik tartışmanın tarafı olmaması beklentisi üniversitelerde özgür fikrî tartışma

ortamını daha da güçlendirecek ve üniversiteyi dış baskılara karşı garanti altına alacak bir faktör olarak düşünülmüştür. Sonuç olarak, modern manada ilk keskin uygulamalarının Latin Amerika'da görüldüğü üniversite özerkliği, akademik özgürlüğün en önemli bileşenlerinden birisi olacak şekilde kabul görmüştür.

AAUP'nin 1915 yılında yayınladığı akademik özgürlük bildirgesine ve Latin Amerika'daki üniversite reformlarına karşın akademik özgürlük ihlalleri dünyada oldukça fazla görülmüştür. Bu ihlaller 20. yüzyılın başlarından itibaren özellikle Amerika'da oldukça yoğun yaşanmıştır. Özellikle İkinci Dünya savaşı sırasında ve sonrasında birçok Amerikalı akademisyen, Komünist ve Rus yanlısı olmakla suçlanmış ve soruşturmalara tabi tutulmuşlardır (De George, 1997). Üniversiteler anti-komünist soruşturmaları yapan birimlerle işbirliği kurmaya zorlanmış, aynı şekilde öğretim üyelerine de bu konuda ciddi baskılar yapılmıştır. Schreter (1986), *No Ivory Tower* adlı kitabında Komünist olan ve olmayan şekilde akademisyenlerin fişlendiği "kara listeler" tutulduğunu ve o dönemde yaşanan baskıların üniversitelere ve doğal olarak da akademik özgürlüğe ciddi zararlar verdiğini belirtmiştir. Tüm bu özgürlük ihlalleri, Amerika'da 1950'li yıllarda McCarthy dönemi olarak tarihe geçen yeni skandalların başlangıcını oluşturmuştur. Sonuç olarak önceleri kilise ve yöneticilerin baskı ve yönlendirmesi nedeniyle oldukça yavaş gelişen akademik özgürlük, 19. ve 20. yüzyılda Amerika'da ve dünyada savaşların etkisiyle daha da zarar görmüş, ancak bu durum toplumda akademik özgürlüğün gerekliliği konusundaki algıyı ve beklentiyi arttırmıştır.

Akademik özgürlük ihlallerinin yaşandığı dönemlerde, daha ileri ve güçlü bir akademik özgürlüğe sahip olunması fikri üniversitelerde oluşmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak, özellikle 1930'lardan itibaren özel ve devlet üniversiteleri akademik özgürlüğü kurumsallaştırma gayretinde olmuşlar; öğretme, araştırma ve yayın konusunda temel prensiplerin önemini kabul

etmişlerdir (O'neil vd., 2009). Buna ilaveten, AAUP Amerika'da ulusal çapta akademisyen ve rektörlerle görüşmeler ve toplantılar düzenlemiş ve akademik özgürlüğü savunmaya yönelik stratejiler geliştirmiştir (AAUP, 1940). 1940 yılında bu amacı gerçekleştirmeye dönük olarak AAUP ve Amerikan Kolej ve Üniversiteler Birliği (AACU) tarafından *Akademik Özgürlük Prensipleri ve Daimi Kadro Beyannamesi* yayınlanmıştır. 1934 yılında başlayan seri konferansların bir devamı olarak yapılan son toplantıda komite üeleri bir metin üzerinde mutabık kalmışlardır. 1940 yılında yayınlanan bu beyanname günümüzde halen akademik özgürlük konusunda en önemli referanslardan biri olma özelliğini devam ettirmektedir. Özellikle Amerika'da birçok üniversite ve enstitü akademik özgürlükle ilgili bu beyannamedeki prensipleri benimsemiştir.

1940 Beyannamesi, araştırma ve öğretim özgürlüğüne vurgu yapmış, ayrıca öğrenme özgürlüğünü de akademik özgürlüğün bir bileşeni olarak vurgulamıştır. 1940 Beyannamesinde akademik özgürlüğün önemli bir güvencesi olarak daimi kadro (*tenure*) sisteminin uygulanması gerekliliği belirtilmiştir. Daimi kadro ile yalnızca öğretim üyelerinin üniversite içindeki araştırma ve öğretim özgürlüğü değil, aynı zamanda ekonomik bağımsızlıkları ve üniversite dışındaki aktivitelerdeki özgürlükleri de kastedilmiştir. Böylece öğretim üyelerinin üniversite içinde ve dışında hem ekonomik hem de ifade özgürlüğü konusunda kendilerini güvende hissetmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu beyannameye dikkat çeken bir diğer husus, akademik özgürlüğün sınırsız olmadığı dolayısıyla özellikle sınıf içinde öğretim esnasında dersin konusuyla herhangi bir bağlantısı olmayan tartışmalı konuların anlatılmamasına özen gösterilmesinin vurgulanmasıdır (AAUP, 1940).

Buraya kadar, Almanya, ABD ve Latin Amerika örnekleri üzerinden ele alınan akademik özgürlük konusuna, birçok uluslararası kurum da gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak önem

vermiş ve bu konuda çeşitli bildirme ve tavsiyeler yayınlamıştır. Bunlar arasında Birleşmiş Milletler tarafından 1966 yılında kabul edilen ve sözleşmeye taraf ülkelerin oluruyla 1976'da yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (*International Covenant on Civil and Political Rights*) sayılabilir. Sözleşme, bireylerin ifade özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, din ve yaşama özgürlüğü, seçme ve seçilme özgürlüğü ile sivil ve siyasal hakları dile getirilmesini taahhüt ederek (Türkiye Büyük Millet Meclisi, tarihsiz) dolaylı olarak akademik özgürlüğe güçlü bir vurgu yapmıştır. Özellikle Avrupa Birliği ile Birleşmiş Milletler çatısı altında bazı çalışmalar yapılmış ve kamuoyu ile paylaşılmıştır. Ayrıca Avrupa Konseyi ve UNESCO gibi kurumlar tarafından da akademik özgürlük konusunda makale, rapor ve tavsiye metinler yayımlanmıştır. Lima Bildirgesi (1988) ve UNESCO'nun 1997 yılında yayınladığı tavsiye raporu bunlardan en önemli iki tanesi olarak düşünülmektedir.

Lima Bildirgesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesininin 40. Yıldönümünde Lima'da toplanan Dünya Üniversiteler Servisi (WUS) tarafından *Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği* başlığıyla 1988 yılında yayınlanmıştır. Bu bildirmede, İnsan Hakları Konusunda Birleşmiş Milletler Anlaşmalarına atıfta bulunularak akademik çevrenin her üyesinin düşünce, vicdan, din, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri ile bireysel ve seyahat özgürlüğü hakkı vurgulanmıştır. Bildirmede, akademik özgürlük, "akademik çevrenin tüm üyeleri herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve devletten ya da herhangi bir başka kaynaktan gelebilecek müdahale veya baskı endişesini taşımadan işlevlerini yerine getirme hakkı" (s. 89) olarak ifade edilmiştir. Bildirmede ayrıca ifade özgürlüğü, seyahat özgürlüğü ve katılım özgürlüğüne de vurguda bulunulmuştur (Dünya Üniversiteler Servisi, 2003).

UNESCO tavsiye raporu da akademik özgürlükle ilgili UNESCO'nun eğitim komisyonu tarafından hazırlanan ve Birleşmiş Milletler ül-

keleri tarafından kabul edilen bir rapordur. 1997 yılında *Akademik Personelin Statüsü Hakkında Tavsiyeler* başlığı ile yayımlanan metinde akademik özgürlük yönetsel özerklik, bilimsel özerklik, bireysel hak ve özgürlükler ile daimi kadroya geçilmesi şeklinde dört ana başlık altında irdelenmiş ve akademik özgürlüğün genişlemesi için bu dört temel maddenin sağlanması tavsiye edilmiştir (UNESCO, 2008).

Sonuç olarak, Lima Bildirgesi ve UNESCO 1997 tavsiye metni, akademik özgürlüğe uluslararası katkı sağlamış ve özgürlüklerin güvence altına alınması yönünde çağrıda bulunmuştur. Bu iki metine akademik özgürlüğün ortak ve temel özgürlük standartlarını belirlemesi ve beyan etmesi nedeniyle günümüzde özel bir değer atfedilmektedir.

Akademik Özgürlüğün Günümüzdeki Durumu

Akademik özgürlüğe ilişkin evrensel bir tanımın ve yaptırımın olmaması günümüzde dünyanın birçok ülkesinde ihlallere neden olmaktadır. Örneğin, Afrika'da akademik özgürlük, politik nedenlerle ciddi tehdit altında iken, Çin'de son yıllardaki politik ve ekonomik gelişmelere rağmen üniversitelerin aşırı merkezîyetçi yapısı akademik özgürlüğün gelişimine imkân vermemektedir. Brezilya'da ise askeri darbelerin oluşturduğu baskı nedeniyle akademik özgürlük hassas bir denge üzerinde yürümektedir (Bawa, 2009). Akademik özgürlüğün farklı seviyelerde tecrübe edildiği Afrika, Çin ve Brezilya'da, akademik özgürlük uygulamalarının ne kadar çeşitli ve değişken olduğu ve toplumların kendi sosyal, ekonomik ve siyasi yaşantılarından ne kadar çabuk etkilendiği görülmektedir.

Diğer taraftan gelişmiş ülkelerde akademik özgürlük kimi zaman ihlal edilse de tartışmalar artık az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi *politika-üniversite ilişkisi* ya da *fikir hürriyeti* üzerinden değil *sponsor şirketler ve üniversite ilişkisi* üzerinden tartışılmaktadır (Albatch, 2001). Buna göre,

akademik araştırmalara sponsor olan şirketler üniversitelerdeki akademik özgürlüğe yeni bir tehdit olarak algılanmaktadır. Akademik özgürlüğe bir diğer tehdidin ise bizzat akademisyenlerin meslektaşları tarafından yani üniversite içinden gelmektedir (De George, 1997). Ayrıca, bu konuda yeterince çalışma yapılmamış olmasına rağmen, akademisyenin kendi kendisini kısıtladığı, politik ve ekonomik açıdan sakıncalı gördüğü konular üzerinde çalışma yürütmek, sonuçlarını doğrudan yayınlamamak, fikir ifade etmek, ayrıca sponsor firmalardan alınan projelerin devamını umarak sonuçları farklı yansıtmak şeklinde ortaya çıkan oto-sansür (*self-censorship*) akademik özgürlük bağlamında yeni tartışılmaları tetiklemektedir (Bowen, 2005). Bu örnekler ülkeden ülkeye değişkenlik gösterebilmekte ve yeni siyasi, ekonomik ve sosyal çalkantıların ortaya çıkmasıyla farklı boyutlarda yaşanmaktadır.

TÜRKİYE'DE AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

Bu alt bölümde, Türkiye'de akademik özgürlüğün genel bir değerlendirmesi yapılacak ve akademik özgürlük kapsamında yükseköğretim yasalari dönemsel olarak incelenecektir.

Türkiye'de Akademik Özgürlüğe Genel Bakış

Akademik özgürlük açısından Türkiye iç açıcı bir geçmişe sahip değildir. Türkiye'nin modern üniversite tecrübesi çok sayıda akademik özgürlük ihlalleri yaşamıştır. Tarihsel arka planıyla 1930'lara dayanan özgürlük ihlallerinin günümüze kadar sürdüğünü söylemek mümkündür. Birçok reform yapılmasına karşın her dönem karşılaşılan tasfiye ve ihlaller akademik özgürlüğün aslında temel bir ahlak ve zihniyet sorunu olduğunu ortaya koymuştur (Özipek, 2008). Yaşanan büyük özgürlük ihlallerinin genellikle olağanüstü dönemlerde yaşandığı göz önüne alındığında, si-

yasi, ekonomik ve sosyal istikrarın bu ihlallerin azalmasına katkı sağladığı düşünülebilir.

Son on yılda yaşanan demokratik ve ekonomik gelişmelerle birlikte üniversitelerin normalleşme seyrine girmesinin önceki on yıllarda karşılaşılan önemli sorunların kısmen ortadan kalkmasını olumlu etkilediği söylenebilir. Bu gelişmelere rağmen, halen, Türkiye'de akademik özgürlüğün güven altında olduğunu söylemek güçtür. Zira üniversiteler, öğretim üyeleri ve öğrenciler halen darbe döneminde hazırlanmış bir kanunun gölgesinde öğrenmekte, öğretmekte ve bilim üretme çabası vermektedir. Üniversitelere, öğrenme ve öğretme özgürlüğüne yönelik özgür ve yenilikçi yasal bir düzenlemenin halen yapıl(a)mamış olması akademiye muhtemel müdahale, baskı ve engellemelere açık hale getirmekte ve akademik özgürlüğe karşı bir tehdit niteliği taşımaktadır.

Bütün önemine ve kırılabilirliğine rağmen akademik özgürlüğün Türkiye'de yeterince ve sağlıklı tartışıldığını söylemek de güçtür. Akademik özgürlük tartışmaları Türkiye'de genelde "üniversite özerkliği" bağlamında tartışılmıştır. Üniversite özerkliğine kavuşulduğu zaman akademik özgürlüğün de sağlanacağı varsayılmaktadır. Ancak Türkiye bağlamında akademik özgürlük kavramının bu derece üniversite özerkliği ile iç içe geçmesi ve birçok araştırmacı tarafından dile getirilmesinin temel nedenlerinden birisi, üniversitelerin geçmişten bugüne siyasi çekişmelerin bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır. Şüphesiz bunda, 1960 Anayasasının üniversitelere sınırsız yetkiler vermesi de etkili olmuştur. 1960 anayasası sonrasındaki gelişmeler YÖK'ün kurulmasıyla aşırı merkezîyetçi bir yapıya dönüşmüş ve üniversite özerkliğinin doğrudan akademik özgürlük anlamına geldiği algısını pekiştirmiştir.

Şüphesiz ki üniversite özerkliği akademik özgürlüğün uygulanabilmesi için olmazsa olmaz şartlardan birisidir (UNESCO, 2008). Ancak üniversite özerkliği akademik özgürlüğü sağlamada tek başına yeterli bir faktör değildir. Yakın

tarihimiz incelediğinde görülecektir ki, akademik özgürlüğü kısıtlayıcı adımlar yalnızca üniversite dışından değil aynı zamanda üniversitenin kendi içinden de gelmiştir. Birçok rektör, dekan ve bölüm başkanı tartışılan konularda özgürlükleri kısıtlayıcı yorumlarda bulunmakla kalmamış eyleme geçirmişlerdir. Özellikle askeri vesayetın açık bir şekilde hâkim olduğu dönemlerde YÖK'ün üniversiteler üzerinde baskıları artmıştır. Bu dönemde, gerek sıkıyönetim kanunu ile gerek YÖK'ün baskıları nedeniyle tasfiyeler gerçekleşmiş, öğretim üyelerine ideolojik gerekçelerle soruşturmalar açılmış, öğrencilerin eğitim alma hakkı başörtüsü gibi gerekçelerle engellenmiş ve sonuç olarak üniversiteler toplumsal ve siyasi çekişmelerin merkezi haline gelmiştir. Türkiye'de üniversiteler, sivil ve demokratik hakların savunucusu ve temsilcisi maalesef olamamış; geçmişte askeri darbelerle yaşanan hukuk ihlallerini meşurlaştırmada taraf olmuşlardır (Özipek, 2008). Üniversite reformları da zaman zaman akademik özgürlüğü genişletici ama çoğunlukla kısıtlayıcı sonuçlar doğurmuştur.

Akademik özgürlük Türkiye'de 1930'lardan bugüne kadar tartışılmalı bir konudur. Bu tarihten itibaren 1933, 1946, 1960, 1973 ve 1981 yıllarında üniversiteler ile ilgili reform olarak adlandırılan düzenlemeler yapılmıştır. Arslan (2005)'a göre bu reformlar arasında özellikle 1933, 1946 ve 1981 yıllarında yapılanlar en önemli üç üniversite reformu olarak gerçekleşmiştir. Bu üniversite reformlarının her biri sosyal ve siyasi açıdan önemli dönemlere denk gelmiştir. 1933 reformu tek parti döneminde, 1946 reformu çok partili hayata geçişte, 1960, 1973 ve 1981 reformları ise askeri darbe dönemlerine denk gelmesi yönüyle olağanüstülük taşımaktadır (Günay, 2004). Ancak 1981 yılında yapılan ve YÖK'ün kurulmasıyla sonuçlanan düzenlemeler bugün halen yasal olarak geçerliliğini korumakta ve günümüzdeki akademik özgürlükle ilgili tartışmalar, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu bağlamında ele alınmaktadır. Akademik özgürlü-

ğün bugün geldiği noktayı daha net görebilmek için şüphesiz ki Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından itibaren tarihsel bir analize tabi tutulması gerekmektedir. Aşağıda, ana hatlarıyla akademik özgürlük kapsamında yükseköğretim yasaları dönemsel incelenecek ve akademik özgürlüğün yasal ve pratik manada değerlendirilmesi yapılacaktır.

Yükseköğretim Yasalarının Dönemsel İncelenmesi

1923 yılında Cumhuriyetin ilanını takiben geçen 10 yıllık sürede özerkliğe sahip dönemin tek üniversitesi olan İstanbul Darülfünunu günün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak ve yeniliklere açık olmadığı şeklinde yoğun eleştiriler almıştır (Doğramacı, 2007). Atatürk'ün çağrısıyla İsviçre'den Profesör Albert Malche Darülfünunu incelemek ve öneriler geliştirmek için davet edilmiştir. Malche yaptığı değerlendirmeler sonunda, sunduğu diğer tavsiyelerin yanında, akademik özgürlük konusunda da Humboldtian üniversitesinin geliştirdiği modelin uygulanmasını önermiştir. Malche'nin raporu da dikkate alınarak 1933 yılında kabul edilen 2252 sayılı yasa ile üniversite reformu yapılmış, sonuç olarak İstanbul Darülfünunu kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Bu dönemde birçok akademisyen yeni sisteme adapte olamadıkları gerekçesiyle üniversitelerden tasfiye edilmişlerdir (Günay, 2004; Balyer, 2011). Bu tasfiyeler esnasında toplamda 151 profesörden yalnızca 59'una yeniden görev verilmiş ve açık kalan alanlar Nazi Almanya'sından kaçan yabancı profesörler ile doldurulmaya çalışılmıştır (Weiker, 1962). Bu dönemde rektör, Milli Eğitim Bakanı'nın teklifiyle Cumhurbaşkanı tarafından, dekanlar ise rektörün teklifiyle Milli Eğitim Bakanı tarafından atanmaktaydı. Yine profesörlük kadrosuna atamalar, fakülte kurulu tarafından gösterilen 2-3 aday arasından Milli Eğitim Bakanı tarafından gerçekleştirilmekteydi (Doğramacı, 2007).

Bu dönemdeki uygulamaların akademik özgürlüğe zarar verip vermediği konusunda yazar-

lar arasında tartışma bulunmakta, kimine göre Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'nin etkin hale getirilmesinin akademik özgürlüğü kısıtladığı, kimine göre de bu dönemde MEB tarafından özgürlükleri kısıtlayıcı herhangi bir müdahalenin yapılmadığı ifade edilmiştir (Balyer, 2011). Weiker (1962) üniversiteye yönelik yapılan yeni düzenlemelerde “akademik özgürlük” kriterine özen gösterildiğini iddia etmesine karşın, 1933 reformunun bir tasfiye hareketi olduğuna dönük eleştiriler yapılmıştır. Ayrıca, öğretim üyelerinin işine son verme sırasında keyfiliklerin yaşanması ve ideolojik bakış açısıyla hareket edilmiş olması akademik özgürlüğün ihlali niteliğini taşımaktadır. Dahası, MEB kararlarda etkin konuma getirilerek akademik özgürlüğün bir şartı olan üniversitenin özerkliği kaldırılmıştır.

1946 yılı çok partili hayata geçiş yılı olması yönüyle gerek sosyo-politik açıdan gerekse üniversite özerkliği açısından önemli bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır (Arslan, 2005). 1946 yılında 4936 sayılı kanunla üniversite ve fakülterlere hem bilimsel ve idari özerklik hem de tüzel kişilik verilmiş, diğer bir ifadeyle öğretim üyelerine kendi dekanlarını, rektörlerini seçme, üniversite senatosunu ve üniversitelerarası kurulu oluşturma hakkı verilmiştir (TBMM, 1946). Böylece üniversiteler kendi oluşturduğu kurul ve senatolarda karar alma ve uygulama hakkına sahip olmuşlardır. Buna ilaveten, Ankara Üniversitesi kurulmuş ve diğer var olan üniversiteler (İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi) de bu kanuna tabi tutularak “çok üniversiteli dönem” başlamıştır. 1946 yılında yapılan üniversite reformu ile üniversiteler Alman yükseköğretim sistemine göre yeniden tasarlanmış, üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip kurumlar olarak tanımlanmıştır. Bu kanun ile üniversiteler kendi oluşturdukları kurullar tarafından yönetilmeye başlamış ve öğretim üyeleri de bu kurullara katılım hakkına sahip olmuştur. Bu gelişmeler, akademik özgürlüğün gelişimine katkı sağlayan yasal bir değişiklik olarak düşünülmüştür. Ancak

bu özerklik anlayışının üniversitelere “yapay bir dokunulmazlık” getirdiği ve üniversiteleri hesap verilebilirlikten uzaklaştırarak etkin bir denetimin dışında tuttuğu eleştirileri yapılmıştır (Doğramacı, 2007, s. 16).

1946 üniversite reformundaki bir diğer önemli husus Üniversitelerarası Kurulun oluşturulmasıdır. Bu kurula her üniversitenin rektörü, dekanı ve üniversitelerin kendi senatolarının seçtiği birer temsilci katılmakta ve sırasıyla her üniversitenin rektörü kurula başkanlık etmektedir (TBMM, 1946: madde 13). UNESCO'nun 1997 yılındaki tavsiye raporu ve diğer uluslararası akademik özgürlük metinleri dikkate alındığında, Üniversitelerarası Kurulun, akademisyenlerin ve üniversitelerin yetki ve karar mekanizmalarına katılarak karar alma süreçlerinde eşit şekilde söz sahibi olmalarını pratikte bazı sorunlar olmasına karşın yasal manada sağlayarak akademik özgürlüğe katkıda bulunduğu varsayılmaktadır.

Türkiye’de öğretim üyeleri ve öğrenciler halen darbe döneminde hazırlanmış bir kanunun gölgesinde öğrenmekte, öğretmekte ve bilim üretme çabası vermektedir.

1946 üniversite reformunda ayrıca üniversite senatolarının aldıkları kararları Milli Eğitim Bakanına bildirmeleri karara bağlanmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanı üniversitelerin başı olarak ifade edilmiş ve hükümet adına üniversiteleri denetleme yetkisi verilmiştir. Yine bu kanuna göre, Milli Eğitim Bakanının bu kararları onaylama veya reddetme yetkisi olmamasına karşın uygun bulmadığı kararları yeniden incelenmek üzere Senato veya Üniversitelerarası Kurula gönderme hakkı bulunmaktadır (TBMM, 1946: madde 14). Kanunda, bu hükümlerin üniversiteler ile hükümetin temasını kolaylaştırması maksadıyla

yer aldığı ifade edilse de sonraki yıllarda hükümet ve üniversiteler arasındaki yetki sorununun bir parçası olmuş bu yönüyle akademik özgürlüğe zarar veren sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde, hükümet ve üniversitelerin birbirleriyle yaşadıkları sorunlar nedeniyle oluşan siyasi baskılar nedeniyle bazı akademisyenler kurumlarından ayrılmak zorunda kalmış (Balyer, 2011), akademik özgürlük zarar görmüştür.

Diğer taraftan bu dönemde özerkliğin üniversiteler tarafından cömertçe ve serbestçe kullanıldığını ancak bunun akademik özgürlüğü geliştirme amacından çok yönetsel ve kurumsal özerklik alanlarını genişletmeye dönük olduğu da tartışılmıştır. Buna göre, üniversitelerin özerk durumlarının bu dönemde devletin diğer kurumlarıyla olan koordinasyonuna zarar verdiği ve üniversitelerin görüşlerinden hoşlanmadıkları öğretim üyelerini senato kararlarıyla uzaklaştırdıkları görülmüştür. Bu durum şüphesiz üniversitelerin kurumsallığına zarar verirken, öğretim üyelerinin akademik özgürlüğüne de müdahale niteliği taşımaktadır. Ancak yine de üniversitelere yasal olarak bilimsel ve idari özerklik tanınmış olmasının uluslararası kıstaslar dikkate alındığında akademik özgürlük yönünden önemli bir adım olduğu söylenebilir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu hakların verilmesiyle üniversitelerin özerklik sınırları tartışılmaya başlanmıştır. 1946'dan sonraki dönemde akademik özgürlük bireysel ve akademik özgürlükten çok, kurumsal özerklik bağlamında ele alınmış bu yönüyle bireysel hak ve özgürlüklerin gelişmesine yeterince fırsat verilmediği bir dönem olmuştur.

1960 yılına gelindiğinde 27 Mayıs askeri darbesi gerçekleşmiş ve cunta tarafından oluşturulan Milli Birlik Komitesi tarafından 114 sayılı kanunla 6 farklı üniversiteden 147 öğretim üyesi rejime karşı oldukları gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırılmışlardır (Weiker, 1962). Ayrıca darbe sonrasında üniversiteler hakkındaki 115 sayılı kanunda bazı değişiklikler yapılarak MEB'in üniversiteler üzerindeki yetkileri kaldırılmıştır.

Ardından 1961 Anayasanın 120. maddesine “üniversiteler kendi seçtikleri organlar tarafından yönetilir” ve “üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir” ifadesi konularak üniversitelerin idari özerklikleri anayasal güvence altına alınmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1961). Böylece üniversiteler yasal olarak bilimsel ve idari özerkliğe kavuşmuş hatta üniversitelerde ortaya çıkan öğrenci olaylarına rektör izni olmadan çoğu kez polis tarafından müdahale dahi edilememiş, derslerin engellenmesi gibi bir takım öğrenci olaylarının ortaya çıkmasına rağmen, kampüs sınırları, üniversite özerkliği ve öğrenci özgürlüğü kapsamında değerlendirilmiştir (Çelik ve Gür, 2012).

1973 yılında anayasanın 120. maddesinde bazı değişiklikler yapılmış ve 1750 sayılı üniversiteler kanunu yayınlanmıştır. 1750 sayılı kanunun getirdiği en önemli değişiklik “Birinci YÖK” olarak da adlandırılan “Yüksek Öğretim Kurulu”nun kurulmasıdır. Bu düzenleme ile üniversitelerin idari özerkliğine kısmi sınırlamalar getirilmiştir (Günay, 2004). Ancak kanunun bu maddesi bir üniversitenin başvurusu sonucunda mahkemenin verdiği kararla yürürlükten kaldırılmıştır. Bu dönemde üniversitelerde öğrenci olayları ve çatışmalar artmıştır. Akademik özgürlük yönüyle 1750 sayılı kanun herhangi bir yenilik getirmemiş, kurulması kararlaştırılan YÖK ile ilgili madde ise Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Doğramacı, 2007). Sonuç olarak, 1960-1973 yılları arası akademik özgürlük yönüyle öğretim üyelerinin hukuki olmayan gerekçelerle tasfiye edildiği, üniversitelerin idari özerkliklerinin Anayasal güvence altına alındığı, öğrenci olaylarının yaşandığı ve üniversiteler ile siyasal iktidar arasındaki yasal koordinasyonun kaldırıldığı dönem olmuştur. Bir diğer ifadeyle, öğretim üyelerinin tasfiyesi akademik özgürlüğe doğrudan müdahale niteliği taşıırken, yasal olarak üniversitelerin idari özerklik kazanması bir yandan akademik özgürlük alanını “bilimsel özerklikten” ziyade “kurumsal özerklik” bağlamında genişletmiştir. Ancak

kurumsal özerkliğin gelişmesine rağmen önceden kurum dışından gelen baskılar artık kurum içinden gelmiş ve akademik özgürlük yeterince gelişme imkân ve fırsatını bulamamıştır.

1980 yılına gelindiğinde Türkiye yeni bir askeri darbe yaşamış ve darbenin hemen ardından 1981 yılında 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun ile 1973'te kurulmak istenen "Birinci YÖK" ün yetkileri daha genişletilerek "Yükseköğretim Kurulu" (YÖK) kurulmuş ve YÖK'e önemli yetkiler atfedilerek üniversitelerle ilgili koordinasyon ve planlama görevi verilmiştir. YÖK'ün kurulmasıyla birlikte eskiden seçim esasına dayanan rektörlük ve dekanlık gibi makamlar için artık atama esas alınmıştır (Doğramacı, 2007; Gürüz, 2008). Kanunda, üniversiteler halen "Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim - öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan" (YÖK, 1981) kurumlar olarak kalmaya devam etmişlerdir. YÖK kanunu olarak da ifade edilen 2547 sayılı kanunla birlikte öğretim üyesi atamalarında değişikliğe gidilmiş, daha önce Milli Eğitim Bakanının onayına bağlanan profesör atamaları üniversitelere ve YÖK'e bırakılmıştır. Akademik özgürlüğün önemli bir bileşeni olan üniversite özerkliği açısından, bu değişikliğin akademik özgürlüğe katkı sağladığı söylenebilir. Ancak üniversitelere verilen özerkliğin bu dönemde merkezîyetçi yapıyla YÖK'ün elinde toplanmış olması, ileride tartışılacağı üzere, yeni özgürlük ihlallerine yol açmıştır. Sonuç olarak, 1973-1981 yılları arasında Türkiye'de askeri darbeye zemin oluşturan politik, ekonomik ve sosyal sorunların yaşanması üniversitelerde akademik özgürlüğün gelişmesi için gerekli olan demokratik ortamın oluşmasına fırsat tanımamıştır.

Diğer taraftan, 1981 yılında yayınlanan 2547 sayılı Yükseköğretim kanunu ve 1982 yılında Anayasa'ya 130, 131 ve 132. maddelerinin eklenmesiyle birlikte, üniversite yöneticilerinin seçimle işbaşına gelmesi kriterinden atamayla işbaşına gelmesi kriterine geçilmiş, böylece

üniversitelerin kendi yöneticilerini seçme ve belirleme hakları geri alınmıştır. Buna göre, atama kriterleri hiyerarşik bir düzende yapılmış, dekanlar rektörün önerdiği adaylar arasından YÖK tarafından seçilmeye başlanmış, rektörler de YÖK'ün önerdiği 4 aday arasından Cumhurbaşkanlığı tarafından seçilmeye başlanmıştır. Ancak 1992 yılında yükseköğretim ile ilgili 3826 sayılı Kanun çıkartılarak üniversitelere seçim yöntemi getirilmiş, üniversitelere yöneticilerini belirleme yönünde kısmi haklar verilmiştir. Buna göre üniversitelerin seçimle belirledikleri en çok oy alan altı rektör adayı YÖK tarafından üçe indirilerek Cumhurbaşkanlığına sunulmakta ve bunun sonunda rektör Cumhurbaşkanlığı tarafından atanmaktadır. Ancak rektörlük atamaları bu seçim yöntemi nedeniyle genellikle tartışmalı yapılmış, öğretim üyeleri seçimlerde ideolojik kamplaşmalar yaşamış, öğretim üyeleri arasında özellikle rektörlük seçimleri döneminde kutuplaşmalar olmuş, seçilen rektörler seçilmeyen adayları veya onlara destek olanları sindirmeye çalışmıştır (Doğramacı, 2007). Bu durum, öğretim üyelerine baskıları arttırmış ve sonuç olarak bilim ve araştırma yerine şahsi çekişmeler ön plana çıkarak akademik özgürlük zarar görmüştür.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, evrensel kurumlar olan üniversiteleri evrensel olmanın çıkarıcı ve dolayısıyla akademik özgürlüğü kısıtlayan bir anlayışa sahiptir. Örneğin, yasanın 4. ve 5. maddeleri olan yükseköğretimin amaçlarında ve ana ilkelerinde, üniversite öğrencilerinin hangi ilke ve değerleri taşıyan vatandaşlar olarak yetiştirileceği açıklanmıştır. Amaçlarının ve ana ilkelerinin "1919'dan beri hiçbir zaman bu denli dar ve üniversite düşünceye aykırı" (Hatiboğlu, 2000. s. 351) olarak yazılmamış olduğu üniversiteler, özgür, yaratıcı ve farklı düşünmeyi destekleyen kurumlar olmak yerine, belli bir değer yargısını, belli bir düşünce yapısını ve belli bir ideolojiyi öğreten kurumlar haline getirilmiştir. Devletle üniversitenin bir tutulduğu 12 Eylül düşünce yapısının üniversite yasasına yansımış

bu hali, yabancı uyruklu öğretim üyeleri ve öğrencileri dışlayıcı bir şekil almıştır. Dahası, 1991 yılında bütün öğrencilere zorunlu hale getirilen tarih ve dil dersleri, üniversitelere, öğretim üyelerine ve öğrencilerine kanun doğrultusunda eğitim ve öğretim yoluyla ideolojik sorumluluklar yüklemiş, bilimi, araştırmayı geri plana atmış ve dolayısıyla akademik özgürlüğü de hem doğrudan hem de dolaylı olarak kısıtlayıcı bir hal almıştır (Hatiboğlu, 2000).

1973-1981 yılları arasında Türkiye’de askeri darbeye zemin oluşturan politik, ekonomik ve sosyal sorunların yaşanması üniversitelerde akademik özgürlüğün gelişmesi için gerekli olan demokratik ortamın oluşmasına fırsat tanımamıştır.

Akademik özgürlüğün ciddi sorunlar yaşadığı bir diğer dönem ise 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu kararlarının uygulamaya konulması ile başlamıştır. Bu dönemde, Yükseköğretim Kurulu başörtüsü yasağını üniversitelerde daha da katı bir şekilde uygulamış, üniversiteye girişte katı uygulamayı getirerek meslek liselerinden üniversiteye geçişleri zorlaştırmıştır. Yurt dışına burslu olarak gönderilen lisansüstü öğrencilerinin bir kısmı akademik başarıları göz ardı edilerek ideolojik gerekçelerle eğitimlerinin tamamlanmasına müsaade edilmeden Türkiye’ye geri döndürülmüştür. Bir çok öğretim üyesi ya tasfiye edilmiş ya da disiplin cezası almıştır, birkaç rektör istifaya ettirilmiştir (Tunç vd., 2001; Özoğlu, 2011).

Sonuç olarak, yükseköğretim kanunu askeri vesayet döneminde yürürlüğe girmiş ve askeri vesayetin doğrudan etkisini taşımaktadır. Kanunun kabulü ve YÖK’ün kuruluşundan günümüze, akademik özgürlüğe yönelik birçok ihlal yaşanmış

ve özellikle askeri müdahalelerin olduğu, 1980 ve 1997 yıllarından sonra tasfiyelerin yapıldığı görülmüştür. Buna ilaveten, YÖK döneminde ideolojik yaklaşımlar bilimsel özgürlüğün önüne geçmiş, öğrenme ve öğretme özgürlüğü ciddi zarar görmüştür. Uluslararası kuruluşlar tarafından kabul edilen akademik özgürlük kriterleri açısından bakıldığında yükseköğretim kanunu akademik özgürlüğü yeterli bir şekilde garanti altına almamıştır. Yükseköğretimde son yıllarda bir normalleşme sürecine girilmiş ancak halen akademik özgürlükleri garanti altına alan yeterli düzenlemeler yapılmamıştır. Bununla birlikte, akademik özgürlüğün yasalardan ibaret olmadığı bir kültür ve zihniyet değişimine ihtiyaç duyulduğu da açıktır (Özipek, 2008). Bu açıdan YÖK’ün kurulmasından bugüne kadar kapsamlı bir yasal bir değişiklik yapılmamış ancak zihniyet değişimi sınırlı da olsa yaşanmıştır. Bu değişimin akademik özgürlüğü geliştirici yönde yasal reformlarla desteklenmesi ve ileri taşınması gerekmektedir.

AKADEMİK ÖZGÜRLÜĞÜN KISITLANMASI

Türkiye’de akademik özgürlük zamana şartlara ve kişilere göre değişse de bugüne kadar mağduriyetler hep farklı şekillerde yaşanagelmıştır. Özellikle üniversitede görev yapan öğretim üyeleri akademik özgürlük kısıtlamalarından birinci derecede etkilenmişlerdir. Örneğin, 1997 yılında Summak tarafından yapılan anket (survey) çalışmasına katılan 14 farklı devlet üniversitesinden 400 akademisyenin çoğu yeterli bir akademik özgürlüğe sahip olmadıklarını ve varolan durumdan memnuniyetsizliklerini belirtmişlerdir. Bu çalışmanın bir diğer önemli bulgusu da çalışmaya katılan akademisyenlerin kendi hak ve özgürlükleri hakkında herhangi bir fikre sahip olmadıklarını ifade etmiş olmalarıdır. Bu durum, akademisyenlerin varolan kısıtlamalardan rahatsızlıklarını

ifade ederken aynı zamanda akademik özgürlük hakkında net ve açık ifadeler kullanmaktan kaçındıklarını ve mevcut akademik ve siyasi iklimden etkilendiklerini göstermiştir (Summak, 1998). Akademik özgürlük hakkında benzer bir çalışma Balyer tarafından 2011 yılında devlet ve vakıf üniversitelerinden 30 akademisyen ile görüşmeler gerçekleştirilerek yapılmıştır. Bu nitel çalışmanın bulgularına göre, akademisyenler akademik özgürlüğün tanımının mevcut sistemde net ve açık şekilde yapılmadığını, maddi kaynakların kullanımındaki yetersizlik ve dengesizliklerin kendilerini çalışma ve üretme konusunda kısıtladığını ve sonuç olarak üniversitelerde akademik özgürlüğün yeterince varolmadığını vurgulamışlardır. Kendilerinin akademik özgürlüğü nasıl tanımladıkları sorulduğunda, akademisyenlerin çoğu herhangi bir baskı ve müdahale hissetmeksizin akademik çalışma yürütmek şeklinde cevap vererek özgür araştırma ortamına temas etmişlerdir.

Anayasa tarafından 130. madde de belirtilen “Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.” ibaresi yükseköğretimde akademik özgürlüğün varlığını ve yasal bakımdan sınırlarını belirtmektedir. Buna ilaveten, Yükseköğretim Kanunu ve diğer mevcut düzenlemeler, akademik özgürlüğü yeterince korumamaktadır. 2005 yılında da Bergen’de Türkiye’nin de dâhil olduğu, 45 Avrupa ülkesinin eğitim bakanlarının yaptığı Avrupa Yükseköğretim Alanının değerlendirilmesi konulu toplantıda, Türkiye’deki üniversitelerin özerkliğinin artırılması ve akademik özgürlüklerin genişletilmesi konusuna vurgu yapılmıştır (Sağlam, 2005).

İfade Özgürlüğü

Türkiye’deki öğretim üyeleri, görüşlerinden dolayı, akademik ve bilimsel çalışmaları doğrultusunda, fikirlerini özgürce söyleyememekte veya

savunamamakta, “hassas” konulardaki fikirleri de sansüre veya oto-sansüre uğramaktadır. Birçok öğretim elemanı ve öğrenci, yazılı veya sözlü düşünceleri yüzünden ya disiplin soruşturması ve/veya disiplin cezasına maruz kalmışlar, ya hak ettikleri atama veya yükseltmeleri elde edememiş ya da tamamen üniversite camiasından uzaklaştırılmışlardır (Değirmencioğlu, 2013; Hatiboğlu, 2000; Hatiboğlu, 2007; Küçükcan ve Gür, 2009; Tunç vd., 2001; Türkiye’de Araştırma ve Öğretim Özgürlüğü Uluslararası Çalışma Grubu, 2012). Örneğin, 1948 yılında Ankara Üniversitesi Senatosu’nun kararı ile birçok sol görüşe sahip öğretim elemanı komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle üniversiteden atılmışlardır. Bunun yanı sıra, yine siyasi görüşleri ve uygun görülmeyen araştırma sonuçlarını yayımlamaları sebebiyle, 1960 ve 1980 darbelerinden sonra sayıları 100’ü aşan öğretim elemanı üniversitelerden uzaklaştırılmıştır (Arslan, 2004; Tuncay, 1984). 2000’li yıllara gelindiğinde, akademik konferans ve kampanyalar politik bulunmuş veya bilim dışı ilan edilmiş, durdurulmaları için yoğun çabalar sarfedilmiştir (Şimşek ve Mersin, 2010). Yakın zamanda, 29 Ocak 2014 tarihinde Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği’ne dair değişikliklerle, 6. maddesinin ‘o’ bendine getirilen, öğretim üyelerinin “bilimsel tartışma ve açıklamalar dışında, yetkili olmadığı halde basına, haber ajanslarına veya radyo ve televizyon kurumlarına resmi konularda bilgi veya demeç vermesi”nin kınama cezası gerektirdiği maddesi de ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının devam ettiğinin bir örneğidir.

Ayrıca, kimi dönemler yazılı metinler ve özellikle kitaplar bile ideolojik gerekçelerle incelenmiştir. Örneğin, 2000 senesinde, İnönü Üniversitesi Rektörlüğü hem üniversite kütüphanesini hem de Tarih Bölümü kütüphanesini rejime aykırı propaganda içeren kitapların tasnifi için inceleme başlatmış ve “Sofi’nin Dünyası” adlı kitap için irticai propaganda açısından incelenmek

üzere rektörlüğe ihbarda bulunulmuştur. İnceleme sonucunda kitabın irticai yayın olmadığı ve kütüphanede bulunmasında sakınca olmadığına karar verilmiştir (MAZLUMDER İnsan Hakları İhlallerini İzleme Komisyonu, 2001).

Türkiye’de yükseköğretim içinde ifade özgürlüğünün kısıtlandığı bir alan da öğrencilerin ideolojik ve siyasi davranışlarıdır. Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği tarafından ideolojik ve siyasi davranış suç idrak edilmekte ve üniversite öğrencilerinin apolitik davranması istenmektedir (Küçükcan ve Gür, 2009). Üniversite yönetimleri tarafından bu yönetmeliğe dayanarak, öğrencilere açılan soruşturma ve verilen cezalar ile ifade özgürlüğünde kısıtlamalar devam etmektedir. Örneğin, Molu, vd. (2013) tarafından hazırlanan “Üniversitelerde Disiplin Soruşturmaları: Öğrencilerin İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü AİHS Çerçevesinde Bir Değerlendirme” raporu her yıl birçok öğrenci hakkında soruşturmalar açıldığını göstermektedir. Buna göre, 2000-2001 öğretim yılında 2601 öğrenci hakkında soruşturma açılmıştır. Başka bir ifade ile yükseköğretimdeki toplam öğrenci sayısının %0,16’sı bir soruşturma ile karşı karşıya kalmıştır. 2009-2010 öğretim yılında soruşturma açılan öğrenci sayısı 6001’e yükselmiş, soruşturma açılan öğrenci oranı ise % 0,17 civarında olmuştur. Ancak bu soruşturmanın ne kadarının ifade özgürlüğü kapsamında olduğu, ne kadarının diğer fiili (şiddet vb.) ve akademik ihlaller (kopya, intihal vb.) kapsamında olduğuna dair elde somut veriler bulunmamaktadır. Üniversitelerde ifade özgürlüğünün zaman içinde nasıl bir gelişim yaşadığını görmek için daha ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Araştırma Özgürlüğü

Araştırma özgürlüğünün kısıtlanması akademi dünyasında çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Üniversitelerde araştırma projelerinin yürütücülerini değiştiren rektörlerle karşılaşıldığı gibi (Sağlamer, 2005) “sakıncalı” veya “hassas”

konularda araştırma yapan ve bunların sonuçlarını paylaşan öğretim elemanlarının soruşturmaya uğradığı veya işten uzaklaştırıldığı da olmaktadır (Değirmencioğlu, 2013). Aynı şekilde, kendileri araştırmaya bile, “sakıncalı” konularda araştırma ve çalışma yapmak isteyen öğrencilerin çalışmalarını değerlendiren öğretim üyelerinin çalıştıkları üniversiteler ile ilişkilerinin kesildiği de görülmektedir. Araştırma alanlarına yönelik doğrudan ve dolaylı engellemeler ve baskılar sonucu, hem akademisyen hem öğrenciler, 80’li ve 90’lı yıllarda belli konulardaki çalışmalarından dolayı üniversitelerden tasfiye edilmişler, soruşturmalara maruz kalıp, hatta hapis cezası bile almışlardır (Kentel, 2013). Benzer durumların 2000’li yıllara gelindiğinde devam ettiği görülmektedir. Örnek olarak, 2001 senesinde, Türkiye’de demokratikleşme sürecine ilişkin çalışması çerçevesinde İstanbul Üniversitesindeki işine son verilen Prof. Dr. Bülent Tanör ve 2005 senesinde, zorunlu Kürt göçünü içeren araştırması sonucu kendisine soruşturma açılan Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Turgay Ünalın verilebilir (Türkiye’de Araştırma ve Öğretim Özgürlüğü Uluslararası Çalışma Grubu, 2012).

Ayrıca doktora öğrencilerine “araştırılacak başka güzel konu yok mu?” diye baskılar, “şimdi başka konu çalış, ileride daha yüksek mevkilere gelince bu konuları çalışırsın” diye telkinler akademi dünyasında hep duyulmuş ve hala da duyulmaktadır. Diğer taraftan, araştırma özgürlüğü ve sınırları konusundaki en büyük ikilem üniversitede çalışan öğretim elemanlarının devlet üniversitesinde hem akademisyen hem de devlet memuru, vakıf üniversitesinde ise hem akademisyen hem de çalışan olmalarıdır. Devlet üniversitesinde akademisyenlik yapan bir kişiye, “sen devlet memurusun, devlet memurluğu ile bağdaşmayan konuyu araştıramazsın” veya vakıf üniversitesinde akademisyenlik yapan bir kişiye “üniversitemizi zora sokma ihtimali olan bu konuyu araştıramazsın” denilebilme potansiyeli hep bulunmaktadır (Dinler, 2013).

Öğretme Özgürlüğü

Öğretme özgürlüğünün kısıtlanması, bazı konferansların ve panellerin, ders kitaplarının ya da ders içerikleri ve sınavların sakıncalı bulunması ve kaldırılması şeklinde gerçekleşmiştir. Buna benzer örnekler, yakın geçmişte olduğu gibi halen de görülmektedir. Örneğin, 1998 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesinde basılan “Türk İnkılap Tarihi” isimli kitabın YÖK tarafından yapılan soruşturma ve inceleme sonucu üniversitelerde okutulması sakıncalı bulunmuştur (“İnkılap Tarihi’ne”, 1998). Buna ilaveten bazı rektörler hiç bir kurul kararını dikkate almadan ders kaldırmıştır (Sağlam, 2005). 2005 yılında ise, Boğaziçi Üniversitesinde yapılması planlanan ‘İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri’ başlıklı konferans şikâyet üzerine mahkeme tarafından iptal edilmiştir (“Gün boyu”, 2005; “Mahkeme katılımcıları”, 2005). Ayrıca sınav sorularının içeriği de bir soruşturma konusu olmuştur (Çınar, 2012). Buna göre, 2012 yılında, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki bir öğretim üyesinin bir sınavda eşcinsellik ile ilintili bir soru sorması üzerine incelemeye maruz kalarak soruşturma açılmasına karar verilmiştir (Çınar, 2012). Bir başka sakıncalı görülen konu da verilen ödevlerin içeriği ile ilgilidir. Örneğin, 2013 yılında Kocaeli Üniversitesindeki bir öğretim üyesinin Komünist Manifesto’yu ödev olarak okutması öğrenciler tarafından YÖK’e şikâyet edilmiştir (Gülalp, 2013).

Ayrıca, Dinler (2013)’in belirttiği gibi, derslerde verilen örnekler öğrencileri rahatsız etmesin, kendi görüşünü belli etmesin veya siyaset yapıyor durumunda olmasın diye öğretim elemanları çoğunlukla teori ve bilgi odaklı ders işlemekte ve öğrenciler tartışma ve müzakere-den uzak tutularak konulara eleştirel bir açıdan bakılmamaktadır. Öğretme özgürlüğünün derslerde bu şekilde otokontrolle baskılanıyor olmasına bir örnek Seggie ve Mabokela (2006)’nın çalışmasının bazı bulguları gösterilebilir. Seggie ve Mabokela çalışmasında, yükseköğretim müf-

Araştırma alanlarına yönelik doğrudan ve dolaylı engellemeler ve baskılar sonucu, hem akademisyen hem öğrenciler, 80’li ve 90’lı yıllarda belli konulardaki çalışmalarından dolayı üniversitelerden tasfiye edildiler.

redatında zorunlu hale getirilen Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi dersi ile ilgili 7 öğrenci ve 5 öğretim üyesi ile görüşmeler yapmıştır. Dersin öğretilmesi ile ilgili çıkan bazı sonuçlar öğretme özgürlüğünün kısıtlılığı ile ilgili bilgi vermektedir. Öncelikle, öğretim üyelerinin belirttiğine göre, dersin müfredatı YÖK tarafından belirlenip, sıkı bir şekilde düzenlemeden geçirilmektedir. Bir öğretim üyesinin belirttiği üzere, derste önemle üzerinde durulması gereken laiklik kavramı ve bunun demokrasi ve İslam ile nasıl bir ilişki içinde olduğudur. Ama konuların hassasiyeti gereği, ne öğretim üyeleri ne de öğrenciler bu kavramlar üzerinde tartışmak istememektedir ve dersler, bir öğrencinin belirttiği üzere “kuru bir şekilde öğretim yapılarak” geçmektedir. Hem öğretim üyeleri, hem öğrenciler, karmaşık ve toplum içinde gerginlik yaratan ve tabu olarak kabul edilip konuşulması hassas, politik, veya sakıncalı diye düşünülen konuların bazı öğretim üyeleri tarafından hızlıca geçilip, üzerinde fazlaca durulmadığını belirtmişlerdir. Çoğunlukla bilgileri ezberlemek üzerine kurulu eğitim öğretim sistemimizin, eleştirel bakış açısı, münazara, farklı bakış açılarının getirildiği ve tartışıldığı sınıf ortamının bu ders için fazlaca geçerli olmaması, hem öğrencilerin hem de öğretim üyelerinin belirli konuları tartışmak için kendilerini rahat ve güvende hissetmediklerini hem de sınıf ortamının öyle bir olanak sağlamadığını ve öğretme özgürlüğünün kısıtlanmış olduğunu göstermektedir.

Öğrenme Özgürlüğü

Türkiye’de yükseköğretimde öğrenme özgürlüğünü kısıtlayan birçok tecrübe söz konusudur. 28 Şubat sonrasında uygulanmaya başlayan başörtüsü yasağı ve katsayı uygulaması buna ilaveten yurt dışına burslu olarak gönderilen yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin bir kısmının ideolojik gerekçelerle eğitimlerini bitirmelerine hak tanımaksızın geri çağrılmaları öğrenme özgürlüğünü kısıtlayan en temel sorunlar olarak son 15 yılda gündemde yerini almıştır (Özoğlu, 2011). Bahsedilen sorunlar günümüzde çözülmüş olmasına karşın öğrenme özgürlüğünün sınırlandırılması farklı biçimlerde varlığını devam ettirmektedir. Örneğin, yükseköğretimdeki idarecilerin lisansüstü programlara hangi öğrencilerin alınacağına müdahale etmesi bazı öğrencilerin öğrenme özgürlüğünü kısıtlamaktadır (Değirmencioğlu, 2013).

Öğretme özgürlüğünün kısıtlanması, bazı konferansların ve panellerin, ders kitaplarının ya da ders içerikleri ve sınavların sakıncalı bulunması ve kaldırılması şeklinde gerçekleşmiştir.

Başörtüsü yasağı ve katsayı uygulaması konusunda yapılmış iki araştırmanın (Seggie, 2011; Gümüş, Mabokela, ve Seggie, 2012) politikaların tarihsel süreçleri ve araştırmaların öğrenme özgürlüğü kısıtlılığı kapsamında öğrencileri nasıl etkilediğine yönelik sonuçları aşağıda verilmektedir.

Başörtüsü yasağı YÖK tarafından 1980’li yıllarda getirilmiştir. 1982’de, YÖK yöneticilerinin, öğretim üyelerinin ve öğrencilerinin gösterişsiz giysiler giymesini gerektiren bir kılık kıyafet yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu politika, başörtüsünün geleneksel ve dini kullanımının türban takılmaya başlamasıyla birlikte ülkenin laik doğasına karşı olan siyasi ve ideolojik bir

araç haline geldiğini belirterek kişilerin sınıflarda saçlarını kapatmalarını gerektiren yasağı da içine almıştır. Bu politika ile saçların kapatılmasına sadece Müslüman öğrencilerin Kuran öğrenme derslerine katıldığı zamanlarda izin verilmiştir (Hatiboğlu, 2000).

Başörtüsü yasağı 28 Şubat kararları ile daha sert bir şekilde uygulanmaya konulmuştur. O zaman yönetimde bulunanlar, başörtüsü yasağının yükseköğretim alanına Türkiye üniversitelerini siyasetin dışında tutma ve gençlerin ve ülkenin istikrarını daha da ileriye götürme amacıyla girdiğini öne sürüyordu (Metz, 1995). Başörtüsü yasağının sonuçlarının başını kapatan öğrenciler için sıkıntılarının yanı sıra, yasağın uygulamasında da sorunlar yaşanmış, farklı üniversiteler yasağı farklı şekillerde uygulayıp, yükseköğretimde öğrenme özgürlüğü konusunda eşitsizlikler perçinlenmiştir.

Başörtüsü yasağı Türkiye’nin eğitimsel ve siyasi bağlamında uzun yıllar gerginliklere neden olmuştur (Human Rights Watch, tarihsiz). Bir taraftan, politika oluşturucular başörtüsünün Türkiye’nin laik doğasını tehdit eden aşırı siyasi İslam’ın bir simgesi olduğunu ve saçını kapatan öğrencilerin siyasi mesaj vermeye çalıştıklarını öne sürmüşlerdir. Diğer taraftan, başörtüsü takan kadın öğrenciler başörtüsünü dini inançlarından dolayı kullandıklarını iddia etmişlerdir. Yasağa uymayı kabul etmeyen öğrenciler yükseköğretim sistemine katılmaları engellendiği için gelecek kariyerleriyle ilgili umutlarına son verildiğini söylemişlerdir.

Üniversitelerin öğrencilerin öğrenim hayatlarında başarılı olmalarına yardımcı olmak için onlara pozitif eğitimsel ve kültürel yaşantı kazandırma yükümlülüğü vardır. Eğitimsel ve kültürel yaşantı ancak öğrencilerin düşünce alışkanlıklarını ve kişiliklerini oluşturduğu ya da yeniden yapılandırdığı, kendini rahat ve iyi hissettiği, kimlik ve etkisel alan oluşturduğu, büyüme, gelişme, öğrenme ve başarı kaydedebilmek için entelektüel ve sosyal olarak bir şeylerle meşgul olduğu

kapsamlı, alımlı ve destekleyici bir kampüs hayatında sağlanabilir. Fakat özel hayatlarında saçını kapatan öğrencileri yükseköğrenim görmeleri için başörtülerini çıkarmaya ve kültürel değerlerine ve dini inanışlarına karşı davranışta bulunmaya zorlamak, bu öğrenciler için çok sıkıntı yaratan eğitimsel ve kültürel yaşantılara neden olmuştur.

Bu konuyla ilgili olarak Seggie 2011 yılında kitap haline dönüştürdüğü 2007 yılı doktora çalışmasında Türkiye'deki devlet üniversitelerinde okuyan *yarı zamanlı örtülü* kadınların (part-time unweilers) eğitim programları süresince geçirdikleri eğitimsel ve kültürel yaşantılarını incelemiştir. *Yarı zamanlı örtülü* (part-time unweilers) ifadesi, özel hayatlarında saçlarını İslam dininin öğretileri doğrultusunda kapatan, fakat yükseköğretimdeki başörtüsü yasağı nedeniyle Türkiye üniversitelerinde başörtülerini çıkarmak zorunda kalan kadın öğrenciler için kullanılmaktadır.

Başörtüsü yasağı, uygulamaya konulduğundan bu yana binlerce Müslüman kadının öğrenim özgürlüğünü engelleyerek Türkiye'nin yükseköğretim sisteminin dışına atılmasına neden olmuştur. Birçok öğretim üyesi yasak nedeniyle üniversitelerden uzaklaştırılmış ya da tamamen atılmıştır (Human Rights Watch, tarihsiz). Yasak, ayrıca başı kapalı olan kadın öğrencileri dini inançları ve daha sonraki eğitim yaşamları arasında bir tercih yapmaya zorlamıştır. Bu öğrenciler ya başörtüsünü çıkararak eğitimlerine devam etmişler ya da başörtüsü takmakta ısrar edip eğitim hayatlarını sonlandırmışlardır. Bu ikilemde kalan başı kapalı bazı öğrenciler başörtüsünü İslam dininin getirdiği kuralları takip etmek için taktiklerini belirterek saçlarını açmayı kabul etmemişlerdir (Human Rights Watch, tarihsiz).

Yasağa karşı gelen bu öğrencilerden durumu uygun olanlar eğitimlerini yurt dışında devam ettirmişler, fakat böyle bir imkân olmayan öğrenciler üniversite mezunu olma imkânlarını kaybetmişlerdir. Diğer taraftan, bu yasağa uymakta olan bazı öğrenciler de bulunmaktadır. Bu öğrenciler, Türkiye yükseköğretim sisteminden yararlanmak

için başörtüsünü çıkararak ya da peruk veya şapka takarak yasağa uymuşlardır.

Özetle, başörtüsü yasağı öğrenim özgürlüğünü iki şekilde kısıtlamıştır: Birincisi, başörtüsünü çıkartmak istemeyen öğrencilerin Türkiye'de yükseköğrenim görme özgürlüğünü elinden tamamen almıştır. İkincisi de, üniversite okuyabilmek adına başörtüsünü çıkarmak zorunda kalma seçeneğini seçen veya seçmek zorunda bırakılan öğrencilerin kendilerini rahat hissettikleri şekilde öğrenim görme özgürlüğünü engellemiştir.

Seggie (2011)'nin araştırmasının bulguları, katılımcıların yasağı eğitim bağlamında temel hakları olan yükseköğrenime devam konusunda bir sınırlama ve öğrenme özgürlüklerinin kısıtlanması olarak algıladıklarını göstermektedir. Yasak ilerdeki hayatları için de açık ve uzun vadeli bir engeldir. Başörtülerini takma ya da çıkarma kararı hayatlarının yönünü tayin eden bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Kurala uymaları, eğitim tarafından sağlanan imkânları başörtülerini çıkarmalarından kaynaklanan zorluklara tercih ettiklerini göstermektedir. Bu durum yarı zamanlı örtülülerin yükseköğrenimi onları güçlü kılan ve araştırmanın yapıldığı zamanda yürürlükte olan başörtüsü yasasına meydan okumak için gerekli araçlarla donatan bir araç olarak gördüğünü göstermektedir.

Çalışmadaki katılımcıların, öğretim üyeleri, idareciler ve akranlarıyla olan ilişkilerinde yaşadıkları zorluklar ve kampüste harcadıkları zamanın kısalığı ve bu zamanın geçirilme şekli düşünüldüğünde, kampüs hayatının içine tam olarak dâhil olamadıkları görülmektedir. Lisans öğrencilerinin üniversitedeki yıpranmaları üzerine yapılan bir araştırma (Astin, 1975; Astin, 1977; Astin, 1997) bir öğrencinin üniversitedeki sürekliliği üzerinde üniversite ortamının önemli bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Ders dışı faaliyetler, öğrenci-öğretim görevlisi etkileşimi ve öğrenci topluluklarına katılma gibi olumlu etmenler öğrenci katılımını arttırmakta ve öğrencinin sürekliliğine katkıda bulunmaktadır. Bu tarz

davranışlarda bulunmamanın ise okulun bırakılmasına neden olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, katılımcıların ders çalışma dışında (ki o da kişisel bir gayret olabilir) kampüs ortamında aktif şekilde bulunmadıkları görülmüştür. Bu da (a) kampüsün katılımcılar için tamamen sağlıklı bir ortam sunmadığını ve (b) üniversite öğrenimleri boyunca gerçekleşmesi beklenen büyüme, gelişme ve öğrenmenin tam olarak gerçekleşmediğini göstermektedir. Bir başka deyişle, başörtüsü yasağının yarı zamanlı örtülülerin ihtiyaç duyduğu öğretim üyesi, yönetici ve arkadaş desteğini sağlayamayan, onların kampüste mümkün olduğu kadar az kalmalarına neden olan “soğuk”, rahatsız ve güvensiz bir ortam oluşturduğu görülmüştür. Tüm bu olumsuz yaşantılar kurumsal memnuniyetsizliğe neden olabilir. Aynı zamanda, hem soğuk ortam hem de kurumsal memnuniyetsizlik yarı zamanlı örtülülerin öğrenim özgürlüğü engellenmiş eğitimsel yaşantılarında uzun vadeli etkilere neden olan olumsuz bir iz bırakabilir.

Dolayısıyla, bu araştırmanın sonuçları, diğer bir deyişle katılımcıların eğitimsel ve kültürel yaşantıları, üniversitenin onların tamamen gelişebilecekleri, ilerleyebilecekleri ya da gelişimsel kapasitelerini (Evans vd., 1998) arttıracabilecekleri bir ortam sağlayamadığını göstermektedir. Sonuç olarak, öğrenme özgürlüğünün böylesine kısıtlanmış olduğu bir ortam içinde, üniversitede gerçekleşmesi gereken hususlardan öğrenmede artış, zekâsal gelişim, duygusal ve davranışsal değişimler olması gerektiği derecede gerçekleşmeyebilir. Bu nedenle, katılımcıların devam edip okulu bırakmasalar bile gelişebilecekleri kadar gelişmeden ve olabilecekleri kadar olgun, bilgili, üretken ve aktif vatandaşlar olmadan üniversiteden mezun olacaklarının düşünülmesi önemlidir. Bu da ülkenin, bu kadınların yeteneklerinden mümkün olduğu kadar faydalanamayacağı anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, araştırma bulgularına göre, katılımcılar tarafından belirtilen yaşantılar yarı

zamanlı örtülülerin çalışmalarına odaklanmak, üniversite yıllarının tadını çıkarmak, akademik imkânlardan sonuna kadar yararlanmak, aktif vatandaşlar ve profesyoneller olmak yerine, yasağa uymanın ve başörtülerini çıkarmalarının sonuçları üzerinde zaman ve enerji harcadıklarını göstermektedir. Bu, onların gelişimsel pek çok yaşantıyı kaçırdıkları ve Türkiye'nin sunduğu yükseköğrenim imkânlarından tamamen yararlanamadıkları ve öğrenim özgürlüğünün hemen hemen her açıdan kısıtlandığı manasına gelmektedir.

Başörtüsü yasağı 2010 yılında fiilen çözüme kavuşmuştur. Bir devlet üniversitesinde okuyan başörtülü bir öğrencinin başörtüsü yüzünden dersten çıkarılmasına itiraz eden öğrencinin dilekçesine yanıt veren YÖK, yazısında disiplin yönetmeliğine uymasa da öğrencilerin dersten çıkarılmalarının yasak olduğunu ve bu öğrencilerle ilgili sadece tutanak tutulabileceğini belirtmiştir. YÖK'ün bu yazısından sonra, 2010-2011 eğitim öğretim yılından itibaren öğrenciler başörtüleriyle öğrenim görme özgürlüğüne kavuşmuşlar ve üniversitelerde uygulanan başörtüsü yasağı son bulmuştur.

Yakın geçmişte meydana gelen bir başka öğrenme özgürlüğünün kısıtlayıcısı da 1999'da uygulamaya konulan katsayı uygulamasıdır. Bu uygulamaya göre, mesleki okul mezunu öğrencilerinin, eğitimlerini lisede öğrenimini gördükleri ve uzmanlaştıkları alanlardan farklı bir alanda ya da programda sürdürmek istemeleri durumunda, bu öğrencilerin puanları üniversite giriş sınavında kesilmiştir. Diğer bir deyişle, bu uygulamanın bir sonucu olarak meslek lisesi mezunu öğrencilerin önu öyle bir şekilde kesilmiştir ki, bu öğrenciler yükseköğretimde, lisedeki mesleki eğitim alanlarından başka bir alan seçme şansını kaybetmişlerdir. Bu uygulamanın iddia edilen en önemli sebeplerinden biri meslek lisesi grubuna dâhil olan İmam Hatip Lisesi mezunu olan öğrencilerin kendi alanlarında üniversite okumalarını sağlayıp, başka alanlara kaymalarına engel olmuştur (Gorvett, 2004). Bu katsayı uygulamasına göre,

eğer bir öğrenci kendi meslek lisesinde okuduğu alandan üniversite sınavı sonrası seçim yaparsa, orta öğretim başarı puanı 0,5 ile çarpılırken, başka bir alandan seçim yaparsa 0,2 ile çarpılıyordu. Bu katsayı farkı 2003 yılında 0,8 ve 0,3 olarak değiştirilmiş ve fark daha da artırılmıştır (Gümüş, Mabokela ve Seggie, 2012). Dolayısıyla meslek lisesi öğrencileri, üniversite sınavında çok başarılı olup çok yüksek puanlar alsalar bile, lisede okudukları kendi meslek alanları haricinde başka bir programda okuma şansları oldukça düşmüştür (Günay ve Gür, 2009).

Gümüş, Mabokela ve Seggie (2012) tarafından yapılan çalışmada 1999 veya 2000 yılında mezun olan 8 imam hatip lisesi öğrencisinin katsayı uygulamasından ne şekilde etkilendikleri incelenmiştir. Okullarında son derece başarılı olan bu öğrenciler, uygulamanın başladığı senede başka okullara transfer olma şansı bulamamışlar ve mecburen meslek lisesi olarak imam hatip okullarından mezun olmuşlardır. Bu öğrenciler, o yıllarda, katsayı uygulaması yüzünden birçok zorlukla mücadele etmişlerdir. Bir öğrenci üniversite sınavında çok başarılı olup, çok iyi bir üniversiteye girme hakkı kazanmış olmasına rağmen, katsayı uygulamasından dolayı, ancak sıralamada düşük olan bir üniversiteye girebilmiştir. Bir diğer öğrenci de tıp öğrenimi görmek istemiş, fakat katsayı uygulaması sonucu puanı Zooloji bölümünde öğrenim görmeye yeterli olabilmıştır. Bu öğrenci öğrenim gördüğü bölümde, yeterince başarı gösterememiş, okuduğu üniversite ve fakülteye kendini tamamen ait hissetmemiş ve mezun olmasına rağmen, doktor olma hayalini hep kurmuştur. Gümüş, Mabokela ve Seggie (2012)'nin bu çalışmasında, diğer katılımcılardan farklı olarak bir kadın katılımcı, matematik öğretmeni olmak üzere yıllardır matematik, fizik, kimya konularından sınava girmek üzere hazırlanırken, katsayı uygulaması sonucu İlahiyat Fakültesine girmeye karar vermiştir. Fakat sınavda Türkçe, edebiyat, sosyal bilgiler konularından sınava girmesi gerektiğinden başarılı olamamış ve üç sene boyunca

arka arkaya başarısız olmuştur. Bir başka kadın öğrenci de avukat olmak istemiş, sınavda aldığı katsayı uygulaması sonucu düşük puan ile ancak iki senelik istemediği bir üniversitenin istemediği bir bölümünü kazanabilmiş, bunun üzerine psikolojik sorunlar yaşayıp, okulu bırakıp, evlenmiş ve ev kadını olarak hayatına devam etmiştir. Bu çalışmadaki 8 katılımcı da imam hatip lisesine başlarken ne imam ne hatip ne de din ile ilgili bir meslek sahibi olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu öğrencilerin aileleri çocuklarının iyi bir eğitimin yanı sıra kuvvetli bir din eğitimi almalarını isteyen konservatif ailelerdi. Katsayı uygulaması, bu çalışmaya katılan katılımcıların ve dolayısıyla diğer meslek lisesini seçen öğrencilerin yüksek puanlı üniversitelerde yüksek puanlı bölümlerde öğrenim görme özgürlüğünü ellerinden almış, belirli mesleklere yönlendirilmelerine sebebiyet vermiştir. 2012 yılında çıkarılan ve kamuoyunda kısaca 4+4+4 eğitim düzenlemesi olarak bilinen 6287 sayılı yasayla katsayı farkı kaldırılmıştır.

AKADEMİK ÖZGÜRLÜĞÜN GENİŞLETİLMESİ

Türkiye üniversite tarihinde akademik özgürlüğün çoğunlukla kısıtlanmasının yanı sıra, daha az bir oranda akademik özgürlüğü genişletici çalışmalar da yapılmıştır. 2010'da başörtüsü yasasının YÖK tarafından fiilen ve 2012 yılında ise katsayı uygulamasının yasal olarak sona erdirilmelerinin haricindeki çalışmalar daha çok yasalar kapsamında. Ancak bu yasaların uygulamadaki yansımaları ve yansımaların dereceleri üniversiteden üniversiteye farklılık gösterebilmekte, bütün yükseköğretim kurumları tabanında bir bütünlük ve uyum sergilenememektedir. Bunun olası sebeplerinden birisi, akademik özgürlüğün asgari müşterekte birleşilen bir tanımının bulunmaması ve bu konu üzerinde kısıtlı çalışmaların ve tartışmaların yapılmasıdır.

Yükseköğretim yasalarının dönemsel incelenmesi bölümünde vurgulandığı üzere 1946 yılında 4936 sayılı kanunla üniversitelere hem bilimsel ve idari özerklik hem de tüzel kişilik verilmiştir. Dolayısıyla, öğretim üyelerine kendi dekanlarını, rektörlerini seçme, üniversite senatosunu ve üniversitelerarası kurulu oluşturma hakkı verilmiştir. Üniversiteler Alman yükseköğretim sistemine göre yeniden tasarlanmış, üniversitelere bilimsel ve idari özerklik hakkının tanınmasıyla da akademik özgürlük alanı genişletilmiştir. Her ne kadar, bu dönem, akademik özgürlüğü geliştirme amacından çok yönetsel ve kurumsal özerklik alanlarını genişletmeye dönük olsa da, bilimsel ve idari özerkliğin getirilmiş olması bile, uluslararası kıstaslar dikkate alındığında akademik özgürlük yönünden önemli bir adım olarak düşünülebilir.

Yakın geçmişte meydana gelen öğrenme özgürlüğünü kısıtlayıcı bir başka uygulama 1999'da yürürlüğe giren katsayı kararıdır.

Ardından 1961 de 120. madde ile Anayasa'nın içerisine ilk kez üniversiteler ile ilgili üniversitelerin bilimsel ve idari özerliğe sahip kamu tüzel kişileri olduğu ifadesi konulmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1961). Bu ifadenin, bilimsel ve idari özerliğin varlığıyla beraber akademik özgürlüğün varlığına da dolaylı bir atıfta bulunulması şeklinde yorumlanabilir.

En açık şekliyle, akademik özgürlüğün hem varlığını hem de sınırlarını belirleyen 1982 Anayasası olmuştur. Bu Anayasa'nın 130. maddesi üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcılarını, devletin ve milletin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunmamak koşulu ile bir kısıtlamaya maruz kalmadan istedikleri bilimsel çalışma ve yayında bulunabileceğini belirtmek-

tedir. Aynı Anayasa'da akademik özgürlüğün bir parçası olan ifade özgürlüğü de, sadece akademisyenler için değil Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşları için, herkesin düşünce ve fikir özgürlüğüne sahip olduğunu belirten 25. maddesi ve herkesin bu düşünce ve fikirlerini ister tek başına ister grup olarak duyurma ve yayma hakkına sahip olduğunu belirten 26. maddesi ile güvence altına alınmıştır (Gedikoğlu, 2013). Yukarıda da değinildiği gibi, bu hakların yasalarda garanti altına alınması, uygulamada her zaman özgürlükçü yorumların olduğu anlamına gelmemektedir.

Bugüne kadar, resmi kurumlar tarafından doğrudan doğruya akademik özgürlük üzerine yapılan en kapsamlı açıklama, Akademik Özgürlük Bildirisidir. Bildiri, YÖK'ün kuruluş seneyi devriyesi olan 6 Kasım 2013 tarihinde YÖK Başkanı Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya tarafından yayımlanmıştır. Bildirinin, Türkiye'de akademik özgürlüğe ilişkin bir farkındalık eksikliğinden hareketle hazırlandığı anlaşılmaktadır. YÖK'ün askeri rejim ortamında kurulduğunun ve 12 Eylül ve 28 Şubat sürecinde anti-demokratik uygulamalara imza attığının altını çizen Çetinsaya, 2007 tarihinden itibaren YÖK başkanları ve üyelerinin bu anti-demokratik uygulamaları açık bir ifadeyle eleştirdiklerini ve bunun yanı sıra akademik özgürlüğün alanının genişletilmesine önem verdiklerini belirtmiştir. Akademik faaliyetlerin, araştırma ve eğitim ve öğretim faaliyetlerinin nitelikli bir şekilde yürüyebilmesi için akademik özgürlüğün varlığının önemine dikkat çeken Çetinsaya, 9 maddelik Akademik Özgürlük Bildirisinde Türkiye'deki yükseköğretimde nasıl bir akademik özgürlüğe sahip olmasına, akademik özgürlüğün tanımına, anlamına, önemine ve sınırlarına dair bilgi bulunmaktadır. Bu bildiri, kısaca, üniversitelerin ifade, tartışma, araştırma, yayımlama ve öğrenme özgürlüğü olan ortamlar olduğuna, öğretim elemanlarının hiç bir baskı ve zorlamaya maruz kalmadan araştırma, inceleme ve öğretme hakları bulunduğuna, öğrencilerin kendilerini ifade edebilme özgürlükleri olduğuna, akademik

özgürlüğün üniversite ortamındaki herkesi kapsadığına, öğrenci ve öğretim elemanlarının şiddete başvurmaksızın eleştirme ve protesto hakkına sahip olduklarına vurgu yapmaktadır (Çetinsaya, 2013). Bildirinin dünyada yaygın kabul gören akademik özgürlük ilkeleri ve uygulamaları dikkate alınarak hazırlandığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Akademik özgürlük, yalnızca üniversitelerin, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin konusu değil toplumun tümünü ilgilendiren, ekonomik ve toplumsal gelişimin merkezindeki bir olgudur. Üniversitelerin ve içindeki bireylerin akademik eylemlerinde özgür hissetmeleri bilgi toplumu olmanın olmazsa olmaz şartlarından birisidir. Ancak akademik özgürlüğün gerekliliği konusunda tam bir uzlaşma varken akademik özgürlüğün tanımı ve sınırları genelde tartışma konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Zor olmasına karşın, akademik özgürlüğün tanımı ve sınırlarının açık, anlaşılır ve ayrıntılı bir şekilde belirlenmesi gerekliliği birçok bilim insanı tarafından vurgulanmıştır.

Türkiye 1933 yılından bugüne kadar üniversite reformu adıyla doğrudan veya dolaylı olarak akademik özgürlüğü ilgilendiren birçok değişiklik gerçekleştirmiş ancak sosyal, ekonomik ve politik dengesizlikler nedeniyle kısıtlamalar ve baskılar kimi zaman üniversitenin içinden kimi zamansa üniversite dışı kurumlardan gelmeye devam etmiştir. 2000'li yılların sonuna doğru, başörtüsü yasağı ve katsayı uygulaması gibi konular fiili olarak sorun olmaktan çıkmıştır. Ancak öğrenme ve öğretme özgürlüğünü sınırlandıran bu sorunların yoğunluğu nedeniyle bugüne kadar yeterince tartışılmamış birçok sorun alanı bulunmaktadır. Örneğin, özellikle Türkiye'de akademisyenlerin devlet memurluğu rolü, siyaset ve toplumsal ahlak karşısındaki özgürlükleri ve sınırları, üniversitelerde karar alma meka-

nizmalarına eşit katılma hakları, istedikleri ders konusunu ve materyalini seçme konusundaki hürriyetleri, ekonomik bağımsızlıkları ve iş güvenceleri, her vatandaş gibi bireysel ve sosyal hakları ve son olarak da YÖK'ün tüm bu konularda düzenlediği yönetmelikler ve Türkiye Cumhuriyeti yasalarının üniversitelere, öğretim üyelerine ve öğrencilere getirdiği özgürlükler ve kısıtlamalar halen tartışılması ve açıklığa kavuşturulması gereken alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Özetle, bugün Türkiye üniversitelerinde dünya standartlarında bir akademik özgürlüğün olduğunu söylemek güçtür. Ayrıca Türkiye'de akademik özgürlüğün anlaşılmasında ve içselleştirilmesinde de sorunlar yaşanmaktadır. Akademik özgürlük, Türkiye'de özellikle üniversite özerkliği bağlamında tartışılmış ve savunulmuş, üniversite özerk olunca akademik ve bilimsel özgürlüğün de olacağı düşünülmüştür. Ancak akademik özgürlüğün bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili olan boyutu daima geri planda kalmıştır. Akademik özgürlük, kurumsal anlamda üniversitenin mali ve idari özerkliğe sahip olmak, bireysel anlamda fikir, vicdan ve ifade özgürlüğüne, iş güvencesine ve üniversitedeki karar mekanizmalarına katılma özgürlüğüne sahip olmak anlamına gelmektedir (UNESCO, 2008). Bunlardan herhangi birisinin eksikliği, akademik özgürlük ihlallerine zemin oluşturacaktır.

Aşağıdaki bölümde akademik özgürlüğün tüm boyutlarını kapsayacak şekilde Türkiye örnelemi de dikkate alınarak politika önerileri geliştirilmiştir:

- 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu toplumun tüm paydaşlarıyla yeniden ele alınmalı ve akademik özgürlüğü genişletme yönünde gerek üniversite özerkliği gerekse bireysel özgürlükleri dikkate alan dünya ölçeğinde yeni bir kanun haline getirilmelidir.
- Üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve düşünce kuruluşları akademik özgürlük üzerine paneller, projeler, çalışmalar yürütmeli, sonuçlarını kamuoyu ile paylaşarak tartışılması sağlanmalıdır.

- Akademik özgürlüğün önündeki engelleri tespit etmek ve engellere ilişkin tedbirler geliştirmek amacıyla konuyla ilgili daha çok ampirik araştırma yapılması gereklidir.
- UNESCO tavsiyesi veya Lima Bildirgesi gibi uluslararası geçerliliğe sahip metinlerde geçen akademik özgürlük kıstaslarının yasalarda ve uygulamada karşılanması için, ilgili paydaşlar olan hükümet, YÖK ve üniversite senatoları tarafından özel çalışmalar yapılmalıdır.
- YÖK Başkanı Gökhan Çetinsaya tarafından 2013'te yayınlanan Akademik Özgürlük Bildirisi gibi metinler yayınlanmalı, tartışılmalı ve herkesin düşüncesini özgürce ifade edebilmesine müsait bir akademik iklim oluşturmak adına öğretim üyeleri cesaretlendirilmelidir.
- Üniversitede görev yapan öğretim elemanlarının işe alınma ve işten çıkarılma şartları objektif kıstaslara dayanmalı, öğretim üyelerinin özlük haklarını ve özgürlüklerini koruyucu şekilde yeniden düzenlenmeli ve sonuç olarak gerek devlet gerekse vakıf üniversitelerinde çalışanların işten çıkarılma endişesi taşımamasını sağlayacak bir sistem için çalışmalar yürütülmelidir.
- Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği'ndeki muğlak, akademik özgürlüğü sınırlandırabilecek ifadeler çıkarılmalı, ifade, araştırma, öğrenme ve öğretme özgürlüğünü genişletici maddeler eklenmelidir.

KAYNAKLAR

- “Mahkeme katılımcıları yetersiz buldu iptal etti”. (2005, 23 Eylül). *Yeni Şafak*. <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2005/eylul/23/g07.html>
- “İnkılap Tarihi’ne YÖK’ten sıkı takip”. (1998, 24 Eylül). *Hürriyet*. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-39665>
- “Gün boyu eylem”. (2005, 24 Eylül). *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=758193>
- AAUP. (1940). 1940 Statement of principles on academic freedom and tenure. <http://www.aaup.org/file/principles-academic-freedom-tenure.pdf>
- AAUP. (1915). 1915 Declaration of principles on academic freedom and academic tenure. <http://www.aaup.org/file/1915-Declaration-of-Principles-on-Academic-Freedom-and-Academic-Tenure.pdf>
- Arslan, M. (2005). Cumhuriyet dönemi üniversite reformları bağlamında üniversitelerimizde demokratiklik tartışmaları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 22-49.
- Arslan, A. (2004). *Kısrı döngü: Türkiye’de üniversite ve siyaset (1969-2004)*. İstanbul: Truva.
- Astin, A. (1997). *What matters in college: Four critical years revisited*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Astin, A. (1977). *Preventing students from dropping out*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Astin, A. (1975). *Four critical years*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Balyer, A. (2011). Türk akademisyenlerin akademik özgürlük algıları. *Eğitim ve Bilim*, 36(162), 138-148.
- Bawa, A. C. (2009). Academic freedom and emerging research universities. *Social research: An international quarterly*, 76(2), 481-508.
- Bowen, R. (2005). From the general secretary: Academic freedom undermined: Self-censorship. *Academe*, 72-72.
- Byrne, J. P. (1989). Academic freedom: A special concern of the first amendment. *The Yale Law Journal*, 99(2), 251-340.
- Çelik, Z. & Gür, B. S (2012). Akademik özgürlüğe kör bir üniversite özerkliği. *Eğitime Bakış*. 8(23), 28-31.
- Çetinsaya, G. (2013). *Akademik özgürlük bildirisi*. <https://www.yok.gov.tr/web/guest/ozgurluk>
- Çınar, M. (2012, 26 Aralık). Lezbiyen sorusu’nda yeni gelişme. *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22235475.asp>
- De George, R. T. (Ed.). (1997). *Academic freedom and tenure: Ethical issues*. Rowman & Littlefield.
- Değirmencioglu, S. (2013, 29 Aralık). Üniversiteler hala akademik özgürlüğe muhtaç. <http://www.evrensel.net/haber/75164/universiteler-hl-akademik-ozgurluge-muhtac.html>
- Dinler, V. (2013). Akademik özgürlüğün sınırı üzerine sorular. *Muhafazakâr Düşünce*, 9(35), ss. 239-261.
- Doğramacı, İ. (2007). *Türkiye’de ve dünyada yükseköğretim yönetimi*. Ankara: Meteksan.
- Dünya Üniversiteler Servisi. (2003). Lima bildirgesi: Akademik özgürlük ve yükseköğretim kurumlarının özerkliği. *Eğitim Bilim Toplum*, 1(4), 88-93.
- Erdem, A. R. (2013). Üniversite özerkliği: Mali, akademik ve yönetsel açıdan yaklaşım. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 097-107.
- Evans, N. J., Forney, D. S., & Guido-DiBrito, F. (1998). *Student development in college: Theory, research, and practice*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Gedikoğlu, T. (2013). Yükseköğretimde akademik özgürlük. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 179-183.
- Gorvett, J. (2004). Secular anger over new Turkish law. <http://www.aljazeera.com/archive/2004/05/2008410111255684356.html>
- Gülalp, H. (2013). Üniversite üzerindeki hayalet. *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/radikal2/universite_uzerindeki_hayalet-1123776
- Günay, D. (2004). Üniversitenin neliği, akademik özgürlük ve üniversite özerkliği. *International Congress On Higher Education*’da sunulan bildiri. http://www.durmugunay.com/linkler/12.Üniversitenin%20Neliği,%20AkademikÖzgürlükveÜniversiteÖzerkliği_.pdf
- Günay, D. & Gür, B. S. (2009). Dünyada üniversiteye giriş sistemleri ve ÖSS. İ. Bircan (Ed.), *Türkiye’nin 2023 vizyonunda üniversiteye giriş sistemi* (ss. 234-243). Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Gümüş, S., Mabokela, R.O. ve Seggie, F.N. (2012). Different coefficient policy in higher education entrance system in Turkey: The case of graduates of Imam-Hatip high schools, yayınlanmamış makale.
- Gür, B. S. & Çelik, Z. (2011). *YÖK’ün 30 yılı*. (Rapor No. 4). Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Bilimleri Vakfı.
- Gürüz, K. (2008). *Yirmi birinci yüzyılın başında Türk milli eğitim sistemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hatiboğlu, M. T. (2007). *Karikatür üniversite*. Ankara: Selvi Yayınevi
- Hatiboğlu, M. T. (2000). *Türkiye’de üniversite tarihi*. Ankara: Selvi Yayınevi.
- Hofstadter, R. (1955). *Academic freedom in the age of the college* (Vol. 11). Transaction Publishers.
- Human Rights Watch. (tarihsiz). Turkey: Headscarf ban stifles academic freedom. <http://hrw.org/english/docs/2004/06/29/turkey8965.htm>

- Karran, T. (2009). Academic freedom in Europe: Time for a "Magna Charta"? *Higher Education Policy*, 22(2), 163-189.
- Kentel, F. (2013, Eylül). Akademik özgürlükler: Tecrübe ve dersler II. oturumdaki konuşması, Akademik özgürlükler çalıştayı, SETA Vakfı ve Marmara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü.
- Küçükcan, T., & Gür, B.S. (2009). *Türkiye'de yükseköğretim: Karşılaştırmalı bir analiz*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı: Ankara.
- Makdisi, G. (1999). Religion and culture in classical Islam and the Christian West. In R. G. Hovannisian and G. Sabagh (Eds.), *Religion and culture in medieval Islam*. New York: Cambridge University Press.
- MAZLUMDER İnsan Hakları İhlallerini İzleme Komisyonu. (2001). YÖK'ün insan hakları ihlalleri raporu. Ocak 1998-Mayıs 2001. Ankara.
- Metz, H. C. (1995). A country study: Turkey. Prepared by the federal research division of the library of congress under the country studies/area handbook program sponsored by the department of the army. <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/trtoc.html>
- Metzger, W. P. (1987). Profession and constitution: Two definitions of academic freedom in America. *Tex. L. Rev.*, 66, 1265.
- Molu, B., Demir Gürsel, E., Kurt, G., Dinçer, H. ve Kuvılcım, Z. (2013). *Üniversitelerde disiplin soruşturmaları: Öğrencilerin ifade ve örgütlenme özgürlüğü AİHS çerçevesinde bir değerlendirme*. İstanbul: On iki levha yayıncılık A.Ş.
- Okyanus Ansiklopedik Sözlük (1970). İstanbul: M.E. Matbaası.
- Olson, G. (2009). The Limits of academic freedom. *The Chronicle of Higher Education*. <http://chronicle.com/section/Home/5>
- O'neil, R. M., Areen, J. C., Finkin, M. W., Gerber, L. G., Van Alstyne, W. W., & Nelson, C. (2009). Protecting an Independent Faculty voice: Academic Freedom after Garcetti v.Ceballos. *Academe*, 67-88.
- Örnek-Büken, N. (2006). Türkiye örneğinde akademik dünya ve akademik etik. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 37, 164-170.
- Özipek, B. B. (2008). Akademik özgürlüğün anlamı ve gerekliliği. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24, 185-195.
- Özoğlu, M. (2011). Statükodan değişime: 21. yüzyılın başında Türkiye'de yükseköğretim. B.S. Gür (Ed.) 2000'li yıllar: Türkiye'de eğitim içinde (ss. 125-161). İstanbul: Meydan.
- Öztürk, S. (2011). Üniversite özerkliği göstergeleri üzerine bir değerlendirme. *Eğitim Bilim Toplum*, 4(16), 114-145.
- Poch, R. K. (1993). *Academic freedom in American higher education: Rights, responsibilities, and limitations*. School of Education and Human Development, George Washington University.
- Sağlam, G. (2005, 04 Temmuz). Üniversitelerin kalite notu: 5 üzerinden 2. *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=157641>
- Seggie, F.N. (2011). Religion and the state in Turkish universities: The headscarf ban. New York City, NY: Palgrave Macmillan.
- Seggie, F.N., & Mabokela, R.O. (2006). Impact of secularism on undergraduate core curriculum: Perceptions of Turkish students and faculty members. *Education and Society*, 24(2): 5-24.
- Summak, M. S. (1998). Academic human rights and freedoms in Turkey. *The Educational Forum*, 62(1), 32-39.
- Şimşek, B. & Mersin, S. (2010). Türkiye'de kamusal alan, akademi ve özerklik. 5. Karaburun Bilim Kongresi, Karaburun ve Mordoğan, 2-5 Eylül 2010.
- TBMM. (1946). Üniversiteler Kanunu. *T.C Resmi Gazete*, no. 6336.
- Tierney, W. G. (1993). Academic freedom and the parameters of knowledge. *Harvard Educational Review*, 63(2), 143-161.
- Tunç, S., Tanrıku, C., Karakuşoğlu, S., & Karakuş, A. (2001). *YÖK raporu*. MAZLUMDER İstanbul Şubesi.
- Tunçay, M. (1984). YÖK. Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi, cilt III, içinde (ss. 680-688). İstanbul: İletişim.
- Türkiye'de Araştırma ve Öğretim Özgürlüğü Uluslararası Çalışma Grubu (GITTürkiye). (2012). *Akademide hak ihlalleri dosyası*. <http://istifhane.files.wordpress.com/2012/06/akademikhakihlalleri.pdf>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (Tarihsiz). Kişisel ve siyasal haklar uluslararası sözleşmesi. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1961). 1961 Anayasası. *T.C Resmi Gazete*, no. 10859.
- UNESCO. (2008). *1997 Recommendation concerning the status of higher education teaching personnel*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, France.
- UNESCO-IAU. (1998). (Ed. J. Thorens). *The feasibility and desirability of an international instrumentation academic freedom and university autonomy, Analysis*. http://www.unesco.org/iau/tfaf_feasibility.html.1998
- UNESCO. (1992). Academic freedom and university autonomy: Proceedings of the International Conference 5-7 May 1992, Sinaia, Romania.
- Weiker, W. F. (1962). Academic freedom and problems of higher education in Turkey. *Middle East Journal*, 16(3), 279-294.
- YÖK. (1981). Yükseköğretim kanunu. *T.C Resmi Gazete*, no. 17506. <http://www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/2547+sayı%20Yükseköğretim+Kanunu/f439f90b-7786-464a-a48f-9d9299ba8895>

Akademik özgürlük dünyada olduğu gibi Türkiye yakın tarihinde de genişlemesinden çok kısıtlanmasıyla gündeme gelmiştir. Türkiye’de akademik özgürlük, çoğu zaman üniversite özerkliği ve rektörlük seçimlerine indirgenmiş, temel sorunlar üzerinde durulmamış ve tartışmalar bilimsel olmaktan ziyade siyasi bir niteliğe bürünmüştür. Bugün geldiğimiz noktada, yakın tarihimizdeki büyük akademik özgürlük ihlalleri son bulmuş olmasına karşın, akademik özgürlüğün kısıtlanmasına sebep olan yasal ve pratik birçok sorun varlığını halen devam ettirmektedir.

21. yüzyılda Türkiye üniversitelerinin dünya üniversiteleri arasında hak ettiği yeri alabilmesi; üniversitede akademik çevreyi oluşturan tüm bireylerin öğrenme, öğretme ve araştırma özgürlüklerinin hiçbir baskı görmeden, hissetmeden yahut oto-sansüre uğramadan çalışmalarını yapmasıyla mümkündür. Daha etkin ve verimli bilimsel çalışmalar yapmak, Türkiye üniversitelerini dünyada daha iyi bir yere taşımak ve dolayısıyla Türkiye’nin 2023 hedeflerini gerçekleştirmek için, akademik özgürlüğün var olduğu ve sürdürülebildiği kampüs ortamları yeşertmek en öncelikli politika hedefi olmalıdır.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org